

Dostál, Bořivoj

Velkomoravské Znojemsko ve světle archeologických nálezů

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1961, vol. 10, iss. E6, pp. [97]-126

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109002>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

BOŘIVOJ DOSTÁL

VELKOMORAVSKÉ ZNOJEMSKO VE SVĚTLE
ARCHEOLOGICKÝCH NÁLEZŮ

Znojensko se svým hospodářskopolitickým střediskem — Znojmem — se objevuje již v nejstarších písemných pramenech k českým dějinám.¹ Četné pravěké památky získané z této oblasti na přelomu 19. a 20. století především J. Palliardim a F. Vildomcem² nasvědčují, že jde o oblast zemědělskou, již od pradávna hustě osídlenou a hrající tedy vždy významnou úlohu v dějinách našich zemí. Na základě dedukcí z pozdějších písemných pramenů a historickogeografických úvah se počítalo s kompaktním slovanským osídlením Znojemska i v době velkomoravské. Dokonce se sem lokalisoval zvláštní slovanský kmen,³ i když pro jeho existenci není přímých důkazů. Nikdo se však dosud nepokusil shrnout archeologické doklady o slovanském osídlení této oblasti v 9. a 10. století, i když hmotné památky jsou pro zjištění kmenových zvláštností⁴ a národnostního charakteru⁵ obyvatelstva důležitým pramenem.

Do nedávné doby jsme neměli ze Znojemska větší množství velkomoravského materiálu. Palliardi zaměřoval své výzkumy na objekty z období knížecího (11. až 12. st.)⁶ a mezi hradištními nálezy se dlouho nerozlišovaly věci starší a mladší.⁷ Teprve po druhé světové válce byla i zde věnována pozornost památkám ze střední doby hradištní. Prehistorický ústav filosofické fakulty university J. E. Purkyně v Brně tu prováděl vykopávky na velkomoravském hradišti ve Znojmě-Hradišti a Archeologický ústav ČSAV (pob. v Brně) tu uskutečnil výzkumy slovanských pohřebišť ve Vysočanech a v Míšovicích. Mimo činnost Palliardiho a uvedených vědeckých institucí shromáždilo několik generací pracovníků Jihomoravského musea ve Znojmě a jiných soukromých sběratelů řadu nálezů, které dosud ležely nevyužity v musejních sbírkách.

Cílem této práce je podat přehledný soupis (u nepublikovaných nálezů i podrobný popis) slovanských památek 9.—10. st. ze Znojemska a zhodnotit jejich význam.

Územní oblast, z níž pochází zpracováváný materiál, je současný znojenský okres. Ten sice neodpovídá plně pojmu historického Znojemska, který podléhal značným změnám,⁸ zahrnuje však jeho podstatnou část. Hranice úředního kní-

žectví znojemského se na jihu pohybovala na Pulkavě a Dyji, západní hranicí byla Českomoravská vysočina, na východě sahala až za soutok Svatky s Dyjí, na severu kolísala na Jihlavě a Oslavě.⁹ Je pravděpodobné, že úředně knížectví navazovalo teritoriálně na starší správní útvar z 9.—10. století, jehož centrem bylo hradiště sv. Hypolita ve Znojmě-Hradišti. Musel však mít poněkud jiný územní rozsah než znojemská země 11.—12. století. Pro rekonstrukci jeho západní a severní hranice nemáme žádných podkladů a můžeme tudíž těžko rozhodnout, zda se kryla s hranicí osídlení v této oblasti nebo zda byla v podstatě totožná s hranicí pozdějšího úředního knížectví. Východní hranice však nemohla probíhat za soutokem Svatky s Dyjí, neboť tu bylo jiné centrum z 9.—10. století s hradištěm u Strachotína a nedalekým dolnověstonickým pohřebištěm;¹⁰ musela probíhat západněji, tedy se přibližně kryla s hranicí dnešního okresu. Jižní hranici netvořila Dyje, která se stala pomezím Moravy po jejím dobytí českými knížaty v první třetině 11. století, nýbrž probíhala jižněji, přibližně na okrajích Manhartských a Lysých vrchů. Původní hranicí slovanského osídlení v těchto oblastech byl Dunaj. Po pádu avarské državy na konci 8. století bylo úrodné Podunají obsazováno bavorskými a franskými leníky a kláštery, pod jejichž vlivem se slovanské osídlení postupně stahovalo k severu do méně úrodných pahorkatých a lesnatých krajů; rozhodný ústup však nastal až za Babenberků v 10.—11. století.¹¹ I když tedy můžeme pro 9. století počítat s tím, že slovanský živel sahal až k Dunaji, nemůžeme klást tak hluboko k jihu hranici velkomoravského Znojemska, neboť v Dolních Rakousích bylo na řece Kampě další slovanské hradiště Gars u Thunau,¹² k němuž rovněž patřilo přiměřené zázemí. Lze tedy shrnout: Zatím co se na východě a severu hranice znojemské oblasti 9.—10. st. přibližně kryla s hranicemi dnešního okresu, je na jihu doložen její jižnější průběh slovanskými památkami z okresu Horn;¹³ na západě a severozápadě je neidentifikovatelnost jejího pomezí pro naše účely zanedbatelná, poněvadž odtud vůbec neznáme středohradištní nálezy.¹⁴ Archeologické památky 9.—10. st. ze současného znojemského okresu nám tedy mohou dát téměř úplné podklady pro charakteristiku velkomoravského Znojemska v rámci daného stavu bádání.

Hned zpočátku je také třeba zmínit se o kriteriích, která mě vedla k zařazení materiálu uváděného v následujícím soupise do střední doby hradištní, která zahrnuje období 9. a první polovinu 10. století a podle nejnovějších výzkumů bude patrně možné posunout v moravských poměrech její horní časovou hranici až k počátku 11. století.¹⁵ U pohřebišt a jednotlivých hrobů s celým komplexem dobře datovatelných předmětů (Vysočany, Míšovice, Hodonice, Práče) není o jejich vřazení do 9.—10. století pochyb. Většinu ostatních sídlištních i ojedinělých nálezů však představuje keramika, jejíž datování s typologického hlediska, jak bylo dosud běžně praktikováno, je vzhledem k zjištěnému souběžnému používání různých hrnčířských technik velmi labilní a ojedinělé kusy keramiky nelze bezpečně datovat.¹⁶ Pokud však jde o keramiku pocházející údajně z kostrových hrobů, nemusí být o jejich

středohradištním stáří podstatnějších pochybností. Nádoby se vyskytují jako milodar běžně na venkovských pohřebištích 9.—10. století (na pohřebištích při význačných hradištích s výjimkou Dolních Věstonic je keramiky poměrně málo), zatím co na pohřebištích z mladší doby hradištní (11.—12. st.) jsou výjimkou.¹⁷ Méně jisté je již vřazení ojedinelých nálezů nádob (Kyjovice, Mašovice, Šatov, Těšetice), ale v těchto případech jde jednak o výrazné středohradištní tvary (blučínský typ a tvary mu blízké) a kromě toho jde o celé nádoby, o nichž se lze v mnohých případech právem domnívat, že pocházejí z hrobů (na sídlištních se nalézají zpravidla jen střepy), takže pro jejich středohradištní stáří platí i důvody uvedené dříve. — Některé nádoby ze Znojma lze zařadit do 10. století nejen podle výrobní techniky, profilace okraje a výzdoby, ale i podle té historické okolnosti, že už před založením města existovalo na jeho území několik osad,¹⁸ které mohou mít svůj počátek už ve střední době hradištní. Je to velmi pravděpodobné vzhledem k blízkosti velkomoravského hradiště, v jehož okolí musely existovat zemědělské vesnice, z jejichž nadvýrobku obyvatelé hradiště žili. — Slovanské nálezy ze Znojma-Hradiště budou ve své většině, pokud jsou starobylějšího rázu, patřit období velkomoravskému. Tehdy mělo hradiště nesrovnatelně větší význam než v pozdějších staletích, osídlení tu bylo početnější než později (i když si o jeho velikosti nemůžeme učinit jasnou představu, neboť odtud neznáme středohradištní pohřebiště) a tedy zanechalo po sobě i více stop. Konečně keramický materiál z opevnění, které mělo svou funkci v době velkomoravské a zaniklo požárem někdy v 1. polovině 10. století, je výhradně středohradištní a většina nálezů z ostatní plochy hradiště v něm má přesné analogie. Nicméně musíme být v chronologickém hodnocení náhodných keramických nálezů ze Znojma-Hradiště opatrní, neboť tu existuje pohřebiště z 11.—12. století¹⁹ a musíme tu tedy počítat se stopami osídlení z této doby. Archeologické prameny sebrané v této práci mají i při kritickém výběru různou chronologickou průkaznost a obraz, který podávají, lze pokládat jen za aproximativní.

Soupis nálezů ze střední doby hradištní na Znojemsku

1. BEZKOV. Hrob. Z kostrového hrobu rozkopaného na blíže neurčeném místě byla zachráněna nádoba (a).

a) Při okraji tmavošedá, níže červenohnědá situlovitá nádoba s mírně přehnutým a kuželovitě seříznutým okrajem, s poněkud nepravidelnou výduť a s odsazeným rovným dnem. Uvnitř svislé stopy po modelujících prstech. Zdobí ji dvě nepravidelné arkádovité vlnice mezi dvojicemi vodorovných rýh. Hlína obsahuje větší zrna písku. Okraj částečně otlučen, v 13,2; po 9,3; pv 10,5; pd 6,5.²⁰ Obr. 3: 12.

Uloženo: Sbíрка J. Kaufmana v Moravském Krumlově.

2. CITONICE. Hrob. Při úpravě silnice byl rozkopán hrob s kostrou, v němž byla nádoba s vlnicí. Nádoba je dnes nezvěstná.²¹

Lit.: I. L. Červinka, Slované na Moravě — Moravané, Rkp. Brno 1939, 123.

3. DOBŠICE. Hrob. Roku 1924 byl v Krausově cihelně vykopán ve spraši v hloubce 120 cm hrob s kostrou, po jejíž pravé straně ležel meč (a).

a) Železný meč se zbytky dřevěné pochvy na čepeli a se stopami dřeva na rukojeti. Dlouhá příčka je obdélníková s částečně zaoblenými konci ($12,6 \times 1,8 - 2,4 \times 1,7$). Rukojeť je lichoběžníková ($2 \times 8,5 \times 2,4$). Hlavice rukojeti je půlkruhová, v průřezu obdélníková (d 6,5; v 4). Široká čepel se jen pozvolna zužuje a má zaoblený hrot (d 66,2; max. š 7). Čepel i rukojeť jsou přeraženy ve dva kusy, takže dnošní celková délka 80,7 nemusí odpovídat původní délce. Obr. 1: 5.

Uloženo: Jihomoravské museum ve Znojmě.

Lit.: A. Vrbka, Prähistorisches Begräbnisfeld in Edelspitz bei Znaim, Znaimer Wochenblatt, Jubiläums-Ausgabe 75 (1924), 63—64.

4. DŽBÁNICE. Sídliště. Z povrchového sběru odtud pocházejí střepy středo-hradištního rázu.

Uloženo: Moravské museum v Brně, inv. č. 79 545—79 554.

5. HODONICE. Pohřebiště. V pískovně při trati Vinohrady, parc. č. 22, byly v hloubce asi 150 cm porušeny dva kostrové hroby, vzdálené od sebe asi 27 m. Obě kostry ležely naznak a byly orientovány lebkami na západ. V prvním hrobě byl pohřben muž; po levé straně od pasu dolů měl meč (a), v nohách stála nádoba (b). V druhém hrobě byla dětská kostra, která měla u nohou roztržštěnou nádobu (c).

a) Železný meč typu X se zbytky dřevěné pochvy opatřené oboustranně 5 mm širokým žebrem. Čepel dlouhá 78 cm dosahuje maximální šířky 6,7 cm; je zahrocena. Elipsovitá příčka ($11 \times 1,2$ až $2,5 \times 1,7$) má uprostřed obdélníkový výřez ($4 \times 1,6$) pro rukojeť, která se v bočním pohledu jeví jako asymetrický lichoběžník ($3,3 \times 10 \times 1,7$), na němž je excentricky nasazena půlkruhovitá hlavice (d 7; v 3,3). Na rukojeti zbytky látky. Celková délka 93. Obr. 1: 1.

b) Hnědá soudkovitá nádoba s výrazně odděleným a plasticky profilovaným hrdlem, mírně vyhnutým a kuželovitě seříznutým okrajem, s pravidelnou, poněkud drsnou výdutí a s rovným dnem. Zdobí ji dvě řady větvičkovitě uspořádaných kapkovitých vrypů provedených vícezubou vidlicí, pod nimiž je vícenásobná vlevo skloněná vlnice. V hlíně je písek a trocha slídy. Nádoba je velmi dobře vypálena. v 20,9; po 20,8; pv 21,5; pd 11,5. Obr. 1: 3.

c) Polovina hnědé soudkovité nádoby s odděleným vyšším hrdlem, mírně vyhnutým a kuželovitě seříznutým okrajem s jemně drsnou pravidelnou výdutí. Zdobí ji několik mělkých širokých jednoduchých vlnic v horní polovině. Hlína je promíšena pískem a slídou. Nádoba je velmi dobře vypálena. v 27,2; po 25; pv 26,5; pd 15. Obr. 1: 2.

Uloženo: Jihomoravské museum ve Znojmě, inv. č. 268-1-3/58.

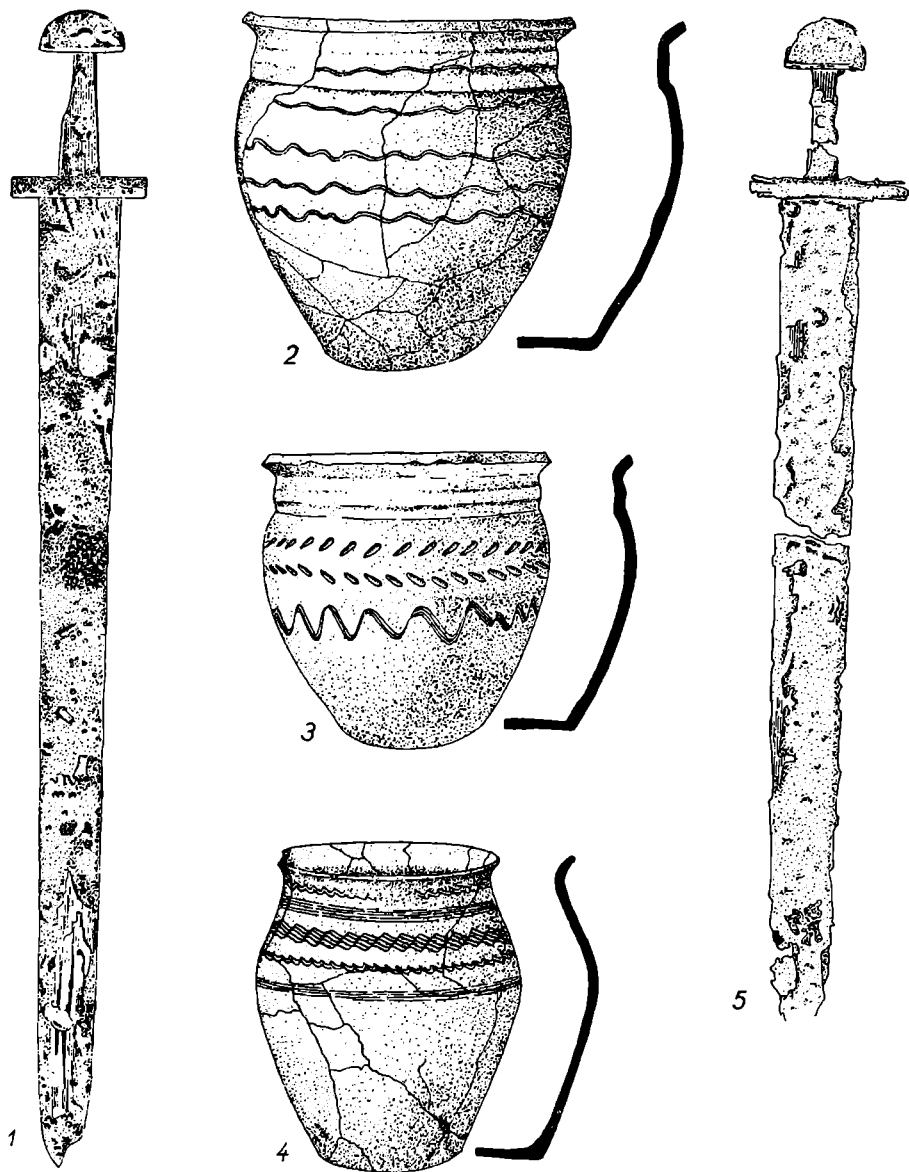
Lit.: Č. Staňa, Slovanské kostrové hroby v Hodonicích na Moravě, AR 12 (1960) 672, 677—680; týž, Nálezová zpráva AÚ ČSAV Brno, č. j. 1354/59.

Ojedinelý nález. Z blíže neurčeného místa pochází nádoba (a).

a) Hnědá, místy našedlá dvoukonická nádoba se slabě přehnutým a zaobleným okrajem s poměrně pravidelnou výdutí a s rovným dnem. Zdobí ji pár nízkých vlnic na hrdele a níže jedna vysoká vpravo skloněná pětínásobná vlnice a pár nízkých zahrocených vlnic mezi dvěma pásy vodorovných rýh. Hlína je promíšena drobným pískem a jemnými zrny slídy. Nádoba je dobře vypálena. Je slepována a doplňována. v 24,5; po 18; pv 21,3; pd 12,5. Obr. 1: 4.

Uloženo: Moravské museum v Brně, inv. č. 55 229.

6. HORNÍ DUBŇANY. Pohřebiště. V obecním hliníku bylo po první světové válce rozkopáno několik hrobů s kostrami. Byla z nich zachráněna sekera (a) a nádoba (dnes neznámá).

Obr. 1. Nálezy z hrobů u Hodonic (1–3) a Dobšic (5). Ojedinelý nález z Hodonic (4). —

a) Železná sekera se zešikmeným ostřím značně protaženým dolů, pravidelně se zužujícím protáhlým tělem, širokými odlámanými ostny při kruhovém násadním otvoru a s protaženým tělem ukončeným obdélníkovou ploškou. Typ č. 2. d 16. Obr. 5: 6.

Uloženo: Moravské museum v Brně, inv. č. 54 936.

Lit.: I. L. Červinka, Slované na Moravě a říše Velkomoravská (dále jen SMŘV), Brno 1928, 150.

7. KYJOVICE. Ojedinelý nález. Z blíže neurčeného místa pochází nádoba (a).

a) Soudkovitá nádoba se značně přehnutým, postupně se zužujícím okrajem, nepravidelnou výdutí a s klenutým dnem s mělkým důlkem uprostřed. Uvnitř jemné svislé stopy po modelaci. Na vnější straně okraje jemné rýžky po obtáčení. Je hnědává, místy tmavošedá. Zdobí ji dvě čtyřnásobné vlnice kolem největší výdutě, pod nimi je pás vodorovných rýh. Povrch značně otlučen. v 11,5; po 10,2; pv 11,7; pd 7,1. Obr. 3: 3.

Uloženo: Sběrka F. Vildomce v Boskovětejně.

8. MAŠOVICE. Ojedinelé nálezy. Pochází odtud několik hradištních nádob, z nichž dvě mají starobylejší ráz (a, b).

a) Šedočerná, místy ožazená misovitá nádoba se značně přehnutým a válcovitě seříznutým okrajem, s poněkud nepravidelnou výdutí a s rovným dnem. Zdobí ji neuměle rytá jednoduchá vlnice na hrdle, pod ní je po celé výdutí rozmístěna spirála vodorovných rýh. Hlína je promíšena jemným pískem. Nádoba je slepována, ve dně proražen otvor. v 12; po 14,2; pv 14,8; pd 8,6; inv. č. A 1932. Obr. 3: 4.

b) Tmavošedá, místy načervenalá vejčitá nádoba s vodorovně přehnutým a nálevkovitě seříznutým okrajem, s pravidelnou výdutí a s klenutým dnem. Zdobí ji dvě nepravidelně ryté jednoduché vlnice mezi dvěma páry vodorovných rýh. Hlína je promíšena jemným pískem. Nádoba je dobře vypálena. Je slepována a doplněna. v 20; po 21; pv 21; pd 10,5; inv. č. A 1944. Obr. 3: 5.

Uloženo: Jihomoravské museum ve Znojmě.

9. MÍŠOVICE. Pohřebiště. Roku 1953 byly v trati Hinterfeld porušeny při kopání písku kostrové hroby. Záchranný výzkum provedli téhož roku dr. R. Jelínek a Č. Staňa (AÚ ČSAV Brno). Celkem objevili osm hrobů, v nichž bylo 10 nádob, 3 náušnice, zlomek bronzového a skleněný korál, 2 nože, 2 srpy, přeslen, železná rolnička a stříbrný plíšek (ukázky na obr. 2). Kostry spočívaly na dřevěných deskách a některé byly obloženy kameny. Hroby měly běžnou západovýchodní orientaci, jen jeden měl orientaci severojižní. Četné nádoby v hrobech svědčí jednak pro starobylost pohřebiště, jednak pro konservativní prostředí tamějšího obyvatelstva zachovávacího staré pohanské zvyky. Keramika má typický velkomoravský ráz a je mezi ní zastoupen i blučinský typ (obr. 2: 3). Nálezy srpů jsou dokladem zemědělského zaměstnání pohřbených. Šlo tu o venkovské pohřebiště konservativních zemědělců z přelomu 9.—10. století.

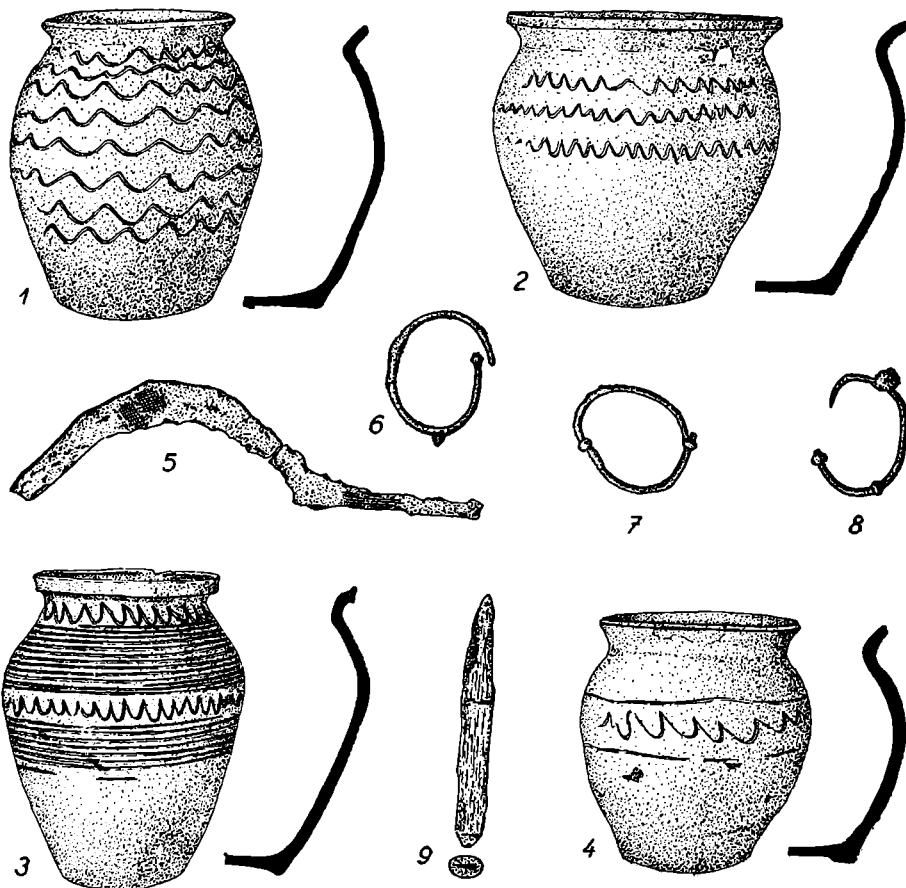
Uloženo: Moravské museum v Brně.

Lit.: Č. Staňa, Slovanské kostrové pohřebiště v Míšovicích na Moravě, AR 6 (1954) 624, 628—630, 641; týž, Nálezová zpráva AÚ ČSAV Brno, č. j. 944/54.

10. PRÁČE. Pohřebiště. Roku 1930 tam byl na blíže neurčeném místě rozkopán kostrový hrob, v němž byl nůž (a), kování vědérka (b) a sekera (ztracena). Patrně z jiného hrobu pocházejí dvě náušnice (c) a zlomek dalšího nože (d).

a) Zlomek železného nože s rovným týlem i ostřím. Dlouhý řap od týlu čepele odsazen, od ostří skosen. d 11,5; inv. č. A 1987. Obr. 5: 4.

b) Zbytky kování dřevěného vědérka. Obloukovitá železná rukojeť s vodorovně ohnutými a roztepanými konci (d 20,5). Závěsná kování vyrobena z železného prutu ohnutého v očko;

Obr. 2. Ukázky nálezů z pohřebiště v Mišovicích. — (1–4 a 9 = 1 : 4; 5 asi 1 : 6; 6–8 = 1 : 1.)

oba konce jsou roztepaný a tvoří rozbíhající se ramena se zahnutými hroty. (v 73.; § 9,2). Zlomky tenkých obrouček obdélníkového průřezu (Ø 21). Šlo tedy o válcovité vědérko. Inv. č. A 1981 až 1982. Obr. 5: 3.

c) Párové bronzové náušnice z kulatého drátu. Spodní oblouk je ukončen dvojitými vývalkovitými uzlíčky a ozdoben třemi připájenými tordovanými drátky. Uvnitř oblouku je meandrovitě stočený plíšek (v podobě omegy), jehož hrany jsou zdobeny tordovaným filigránem. Uprostřed spodního oblouku je pomocí poutka zavěšen dutý hladký bubínek oddělený od náušnice věnečkem granulace. Rozměry: 2,8 × 2; inv. č. A 1983. Obr. 5: 1, 2.

d) Hrot železného nože. d 9,5; inv. č. A 1987. Obr. 5: 5.

Uloženo: Jihomoravské museum ve Znojmě.

Lit.: A. Vrbka, Das Grab (Der Skelettfund) von Pratsch und das Museum, Zsaimer Wochenblatt 81 (1930) Nr. 104.

11. REŠICE. Hrob. V kostrovém hrobě rozkopaném na blíže neurčeném místě byla nalezena nádoba (a).

a) Šedočerná situlovitá nádoba s vyšším hrdlem, kuželovitě seříznutým okrajem, s vyhlazenou a v dolní části poněkud nepravidelnou výduť, s mírně klenutým dnem se slabě vtisknutým důlkem uprostřed. Uvnitř jsou výrazné svislé stopy po modelujících prstech hrnčiče. Výduť je zdobena čtyřmi dvojíty, místy trojíty vlnicemi; na vnitřní straně okraje jsou dvě obvodové rýhy. Nádoba je vyrobena z jemné hlíny promíšené drobným pískem. Okraj je z větší části otlučen, výduť je prasklá. v 14,5; po 9; pv 12,2; pd 8,6. Obr. 3: 7.

Uloženo: Sběrka J. Kaufmana v Moravském Krumlově.

12. RYBNÍKY. Hrob. V místě zaniklé osady Tupanova rozkopán hrob s kostrou, u níž byla nádoba (a). V roce 1959 tam byly rozkopány podle sdělení J. Kaufmana další kostrové hroby bez přídavek.

a) Šedá vejčitá nádoba s málo přehnutým a zaobleným okrajem, s vyhlazenou, ale ve spodní části poněkud nepravidelnou výduť a s odsazeným rovným dnem s vtačeným důlkem uprostřed. Zdobí ji strmá, vlevo skloněná vlnice. Jemná hlína je promíšena drobnými zrny písku. Část okraje a výduť je odlomena. v 12,9; po 9; pv 11,3; pd 6,4. Obr. 3: 8.

Uloženo: Sběrka J. Kaufmana v Moravském Krumlově.

13. ŠATOV. Ojedinelé nálezy. Z blíže neurčeného místa pocházejí dvě nádoby (a, b). V jedné kousky zetlelého dřeva. Jde patrně o nálezy z pohřebiště.

a) Tmavošedá soudkovitá nádoba se slabě rozevřeným a zaobleným okrajem, s poněkud nepravidelnou výduť a s rovným dnem s náznakem plastické obdélníkové značky. Na povrchu jsou nepravidelnosti vodorovného směru; uvnitř svislé rýžky po modelujících prstech hrnčiče. Zdobí ji tři řady větvičkovitě uspořádaných vpichů provedených sedmizubou vidlicí. Hlína obsahuje zrnka písku a slidy. Na výduť je oválný otvor. v 13,2; po 10; pv 12,4; pd 7; inv. č. A 1928. Obr. 3: 1.

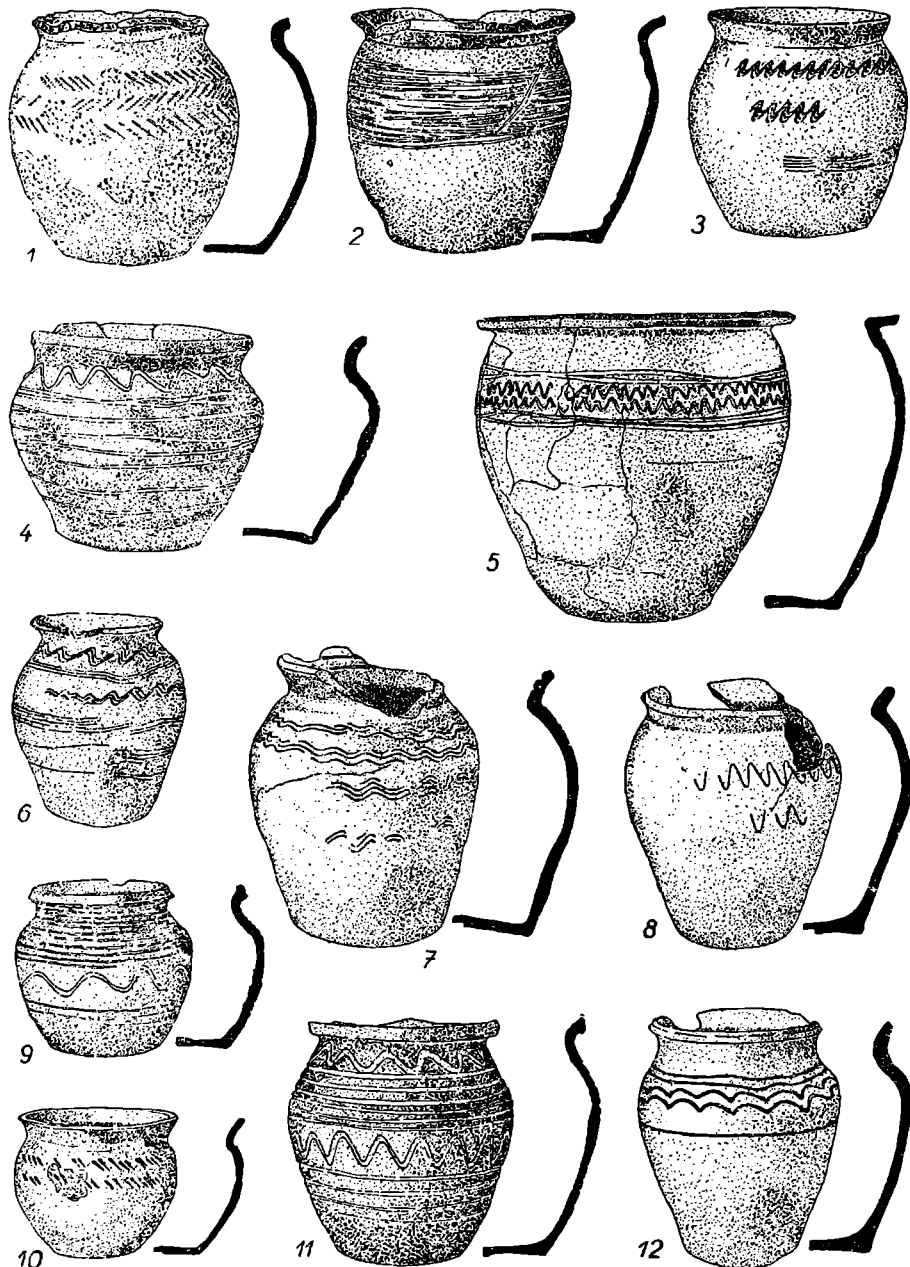
b) Hnědává, místy tmavošedá soudkovitá nádoba se silně přehnutým a válcovitě seříznutým okrajem, s nepravidelnou výduť a s odsazeným rovným dnem, na němž je excentricky umístěn slabě vtačený důlek. Na povrchu jsou četné nepravidelnosti vodorovného směru, uvnitř svislé stopy po modelaci prsty. Zdobí ji pás vodorovných rýh. Hlína je promíšena drobnými zrny písku. Nádoba je dobře vypálena. v 12,5; po 12,3; pv 12; pd 7,6; inv. č. A 1927. Obr. 3: 2.

Uloženo: Jihomoravské museum ve Znojmě.

14. TĚŠETICE. Ojedinelé nálezy. Z blíže neurčeného místa pocházejí tři nádoby (a—c).

a) Tmavošedá dvoukonická nádoba s vodorovně přehnutým a válcovitě seříznutým okrajem, s pravidelnou výduť a s rovným dnem. Zdobí ji ostře vřezaná vlnovka na hrdele a pod ní rytá spirála o šesti závitech. Těsně pod výduť je další strmá vlnice a pod ní spirála o pěti závitech. Hlína je promíšena jemným pískem. Nádoba je dobře vypálena. Okraj je ze dvou třetin otlučen. Jde o nádobu blučinského typu. v 12,8; po 10; pv 12,1; pd 7; inv. č. A 1941. Obr. 3: 11.

b) Hnědává, místy tmavošedá široká situlovitá nádoba s válcovitým hrdlem, s mírně rozevřeným, krátkým a kuželovitě seříznutým okrajem se žlábkem na vnitřní straně, s pravidelnou výduť a s rovným dnem. V horní polovině ji zdobí rytá spirála o deseti závitech, pod ní mělká,

Obr. 3. Ojedinělé nálezy: Šatov (1, 2); Kyjovice (3); Mašovice (4, 5); Znojmo (6); Těšetice 9–11Š. Hrobové nálezy: Rešice (7); Rybníky (8); Bezkov (9). — (1–4, 6–12 = 1 : 4; 5 = 1 : 6.)

široce rytá pravidelná vlnice a níže opět spirála o třech závitech. v 9,2; po 8; pv 10,2; pd 6,7; inv. č. A 1929. Obr. 3: 9.

c) Tenkostěnná soudkovitá nádobka s nálevkovitě rozevřeným a vodorovně seříznutým okrajem, s pravidelnou výdutí a s rovným dnem s důlkem vtačeným uprostřed. Uvnitř jsou svislé rýžky po modelaci. Je světlehnědá, místy s tmavšími skvrnami. Zdobí ji dvě řady vlevo skloněných vpichů provedených pětizubou vidlicí. Hlína je promíšena jemnými zrny písku. Nádoba je dobře vypálena. Povrch je místy otlučen. v 8,8; po 10,4; pv 9,9; pd 5,8; inv. č. A 1931. Obr. 3: 10.

Uloženo: Jihomoravské museum ve Znojmě.

15. TVOŘIHRÁZ. Sídliště. Severně od obce zjistil J. Palliardi popelnaté vrstvy se střepy staršího hradištního rázu.

Lit.: I. L. Červinka, SMŘV, 132.

16. UHERČICE. Mohyly. V lesíku západně od obce byla v roce 1955 rozkopána jedna ze skupiny mohyl a byla v ní nalezena nádoba (a).

a) Štíhlá vejčitá nádoba s nálevkovitě rozevřeným hrdlem. Výduť poněkud nepravidelná. Zdobí ji dva pásy vícenásobných vlnic velmi jemně rytých, místy se vytrácejících. Hlína obsahuje vysoké procento tuhy. Obr. 5: 10.

Uloženo: Museum v Moravských Budějovicích, inv. č. 1060.

Lit.: J. Král, Slovanský mohylník ve Vysočanech nad Dyjí, FA 50 (1959) 225, pozn. 77, obr. 14: 4.

17. VEDROVICE. Sídliště. Pocházejí odtud střepy z nádob blučinského typu.

Uloženo: Moravské museum v Brně, inv. č. 54 953.

Lit.: J. Poulík, Staroslovanská Morava, Praha 1948, 166, tab. 12: 1, 2.

18. VYSOČANY. Mohyly. Na úzké zalesněné ostrožně nad Želetavkou v trati Na drahách, objevil odb. učitel L. Pokorný roku 1932 skupinu mohyl, z nichž jednu prokopal. Soustavný výzkum tam prováděl v letech 1951—1956 AÚ ČSAV v Brně (J. Král) ve spolupráci s okresním museem v Moravských Budějovicích a s učitelstvem tohoto okresu. Bylo prozkoumáno 35 mohyl se 44 pohřby, a to 38 kostrovými a 6 žárovými. Žárové hroby uložené pod násypem v úrovni okolního terénu byly v některých případech porušovány kostrovými; jsou tedy starší. Kostrové hroby v jamách pod mohylami, které měly někdy kamenný plášť, byly uloženy v dřevěných schránkách nebo obloženy kameny. V některých případech se v násypech nad kostrovými pohřby zachovaly stopy po ohni, který měl symbolicky očištný význam. V hrobech, a to i v žárových, byly četné milodary (zobrazené předměty představují jen ukázky): 7 celých nádob (obr. 4: 1—4) a střepy z několika dalších, kování ze 17 vědérek, 3 úzké železné sekery (obr. 4: 6), ostruha, 9 hrotů šípů (obr. 4: 7), srp, 4 přezky (obr. 4: 9—10), 8 ocílek (obr. 4: 8), 2 brousky, 22 nožů (obr. 4: 5), 43 náušnic (obr. 4: 14—18), 2 esovité záušnice, 4 náhrdelníky a dva ojedinelé korály (obr. 4: 11—13) bronzový pozlacený knoflík, 4 prsteny.

Nádoby z vysočanského mohylníku jsou vyráběny jednak v ruce a neuměle zdobeny (obr. 4: 4), jednak na jednoduchém hrnčířském kruhu, jak o tom svědčí stopy obtáčení aspoň v horní polovině nádoby a dokonale provedený vlnicový ornament, který je bez použití kruhu nemyslitelný; i u těchto dokonalejších nádob zůstal však

základem výrobní techniky nálepu. Charakteristickým znakem vysočanské keramiky je značná příměs tuhy v hlíně. Nemohu se tu zabývat detailním rozbořem a datováním hrobových celků, který byl již proveden J. Králem. Je však třeba se zmínit o vysočanském šperku, v němž jsou jednak typy (náušnice s hrozníčky a se závěsky z plechových trubiček, štítkové prsteny) odpovídající nálezům z ostatních moravských pohřebišť druhé poloviny 9. a první poloviny 10. století zvláště venkovského charakteru, i když nechybějí ani kusy (obr. 4: 17), pro něž bychom našli analogie na

Obr. 4. Ukázky nálezů z vysočanského mohylníku (podle J. Krále). — (1–4, 5, 7 asi 1 : 4; 6, 8–10 asi 1 : 3; 11–13 asi 1 : 2; 14–18 = 1 : 1.)

pohřebišťích při osadách městského charakteru (St. Město, Mikulčice, Břeclav, Rebešovice, Předmostí) a jednak typy (náušnice s třemi hladkými bubínky, obr. 4: 18), které jsou příbuzné se současnými šperky z pohřebišť slovinských. Spodní časová hranice pohřebišť je dána výskytem žárových hrobů, které lze klást nejnižší k přelomu 8.—9. století, horní hranici určuje výskyt esovitých záušnic, které můžeme zařadit až do poloviny 10. st.

Uloženo : AÚ ČSAV, Brno.

Lit.: J. Král, Slovanský mohylník ve Vysočanech nad Dyjí, PA 50 (1959) 197—226; týž, Slovanský mohylník ve Vysočanech na Dyji, AR 7 (1955) 342—348.

19. ZNOJMO. Ojedinelé nálezy. Již před první zmínkou o založení města Znojma v listině Přemysla Otakara I. z r. 1226 existoval v místě dnešního deblínského zámku a pivovaru zeměpanský hrad (obr. 9) založený Břetislavem po přivtělení Moravy k českému státu (1029). Toto hradiště bylo po dvě století střediskem údělného knížectví znojemského. U břetislavského hradiště existovalo již v 11. st. podhradí v místě dnešního Starého města (Jáma) a dále bylů na území současného města od neznámých dob několik osad: Kulchov, Újezd, Uherská Ves, Bala, Sadovany (?), dvory u sv. Michala.^{2a} Není vyloučeno, že některé z těchto osad existovaly již v 9. a 10. st. a tvořily zemědělské zázemí opevněného velkomoravského centra ve Znojmě-Hradišti. Nasvědčují tomu aspoň některé nálezy, které by bylo možno s jistou rezervou zařadit do 10. století. Jde o tři nádoby (a—c) a sekeru (d).

a) Situlovitá nádoba s nálevkovitě rozevřeným a kuželovitě seříznutým okrajem, s pravidelnou výdutí a s rovným dnem. Je cihlově červená, místy tmavošedá. Zdobí ji tři pásy málo zřetelných guirlandovitých trojitých vlnic v horní třetině. Hlína je promíšena drobnými i většími zrny písku a slídy. Na lomu jsou dvě vrstvy. Nádoba je slepována a doplňována. v 17,2; po 11,3; pv 12,8; pd 9,2; inv. č. 55 320. Obr. 5: 8.

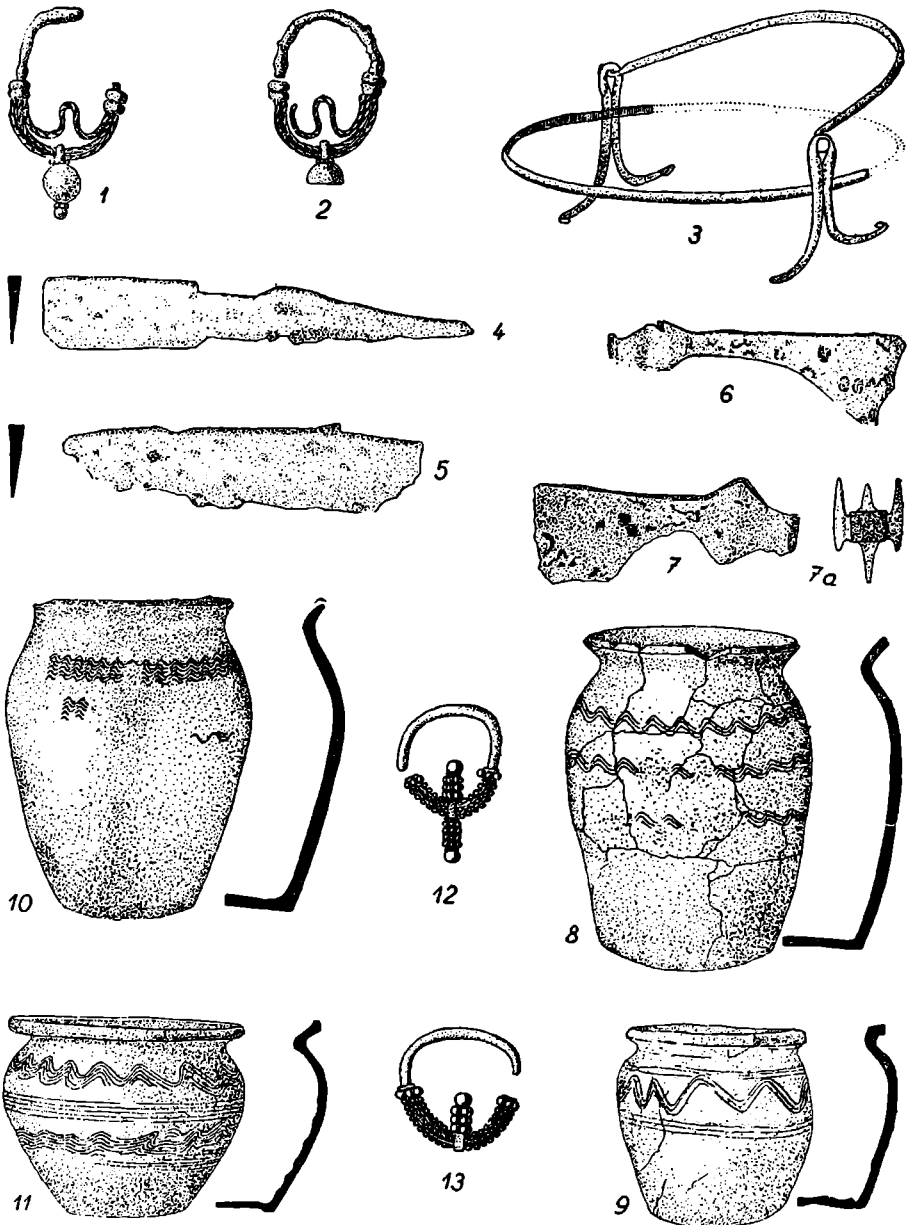
b) Situlovitá nepravidelná nádobka s krátkým vodorovně přehnutým a válcovitě seříznutým okrajem, s nepravidelnou výdutí a s odsazeným nerovným dnem. Na povrchu jsou patrné nepravidelnosti převážně vodorovného směru. Je žlutohnědá, při okraji místy šedavá. Zdobí ji neumělá trojnásobná vlnice mezi dvěma svazky trojitých vodorovných rýh. Hlína je promíšena jemným pískem. Nádoba je dobře vypálena. Okraj je částečně doplněn. v 9,8; po 9,5; pv 10,5; pd 7; inv. č. 55 478. Obr. 5: 9.

c) Vejčítá nádoba s nálevkovitě rozevřeným a válcovitě seříznutým okrajem, s poněkud nepravidelnou výdutí a s slabě odsazeným dnem. Je světlešedá, místy tmavší. Zdobí ji trojnásobná vlnice pod hrdlem, pod ní tři vodorovné rýhy, níže opět trojnásobná vlnice a pod ní zase několik vodorovných, nepravidelně rozmístěných rýh. v 10,8; po 7,6; pv 9,3; pd 5,8. Obr. 3: 6.

d) Železná sekera s obloukovitým ostřím, slabě vykrojenou bradou, klenutým tělem, krátkými tupými ostny při oválném násadním otvoru a s kratším tělem obdélníkového průřezu. Typ I B. d 13,7; inv. č. A 2003. Obr. 5: 7, 7a.

Uloženo: a—b) Moravské museum v Brně; c) Sběrka F. Vildomce v Boskovštejně; d) Jihomoravské museum ve Znojmě.

20. ZNOJMO-HRADIŠTĚ. Hradiště. Ve velkomoravském období bylo výrobním, správním, vojenským a patrně i náboženským centrem tehdejšího Znojemska. Mohutné opevnění hradiště bylo známo již moravským historikům Schwoyovi²³ a Wol-

Obr. 5. Nálezy z hrobů: Práche (1–5); Horní Dubany (6); Uherčice (10 – podle J. Krále); Znojmo–Hradiště (12, 13). Ojedinelé nálezy: Bohutice (11); Znojmo (7–9). – (3, 6–11 = 1 : 4; ostatní 1 : 1).

nému²⁴ v 18. a 19. století. Slované nálezy odtud získal již J. Palliardi a podle rozlohy a historické situace z 11. stol. zařadil je později I. L. Červinka mezi velkomoravské památníky.²⁵ Systematický výzkum tu byl prováděn v letech 1949—1957 posluchači pedagogické a filosofické fakulty pod vedením prof. dr. F. Kalouska. Omezil se na zjištění průběhu opevnění, jeho konstrukce a na pohřebiště, které poskytlo nálezy pouze z 11.—12. stol.

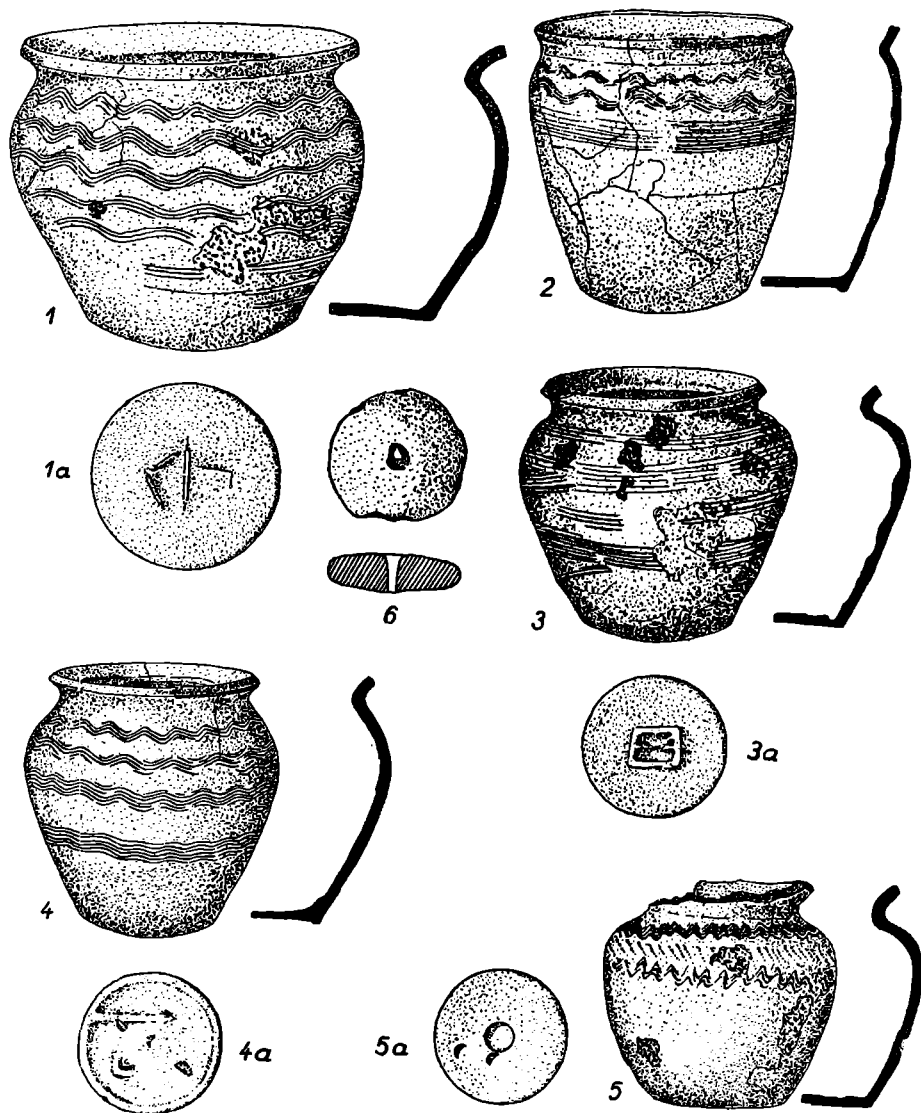

Obr. 6. Celkový pohled na Znojmo-Hradiště. — Foto: Dostál—Ševčík.

Podám nejdříve soupis starších nálezů, které lze pokládat za velkomoravské a které pocházejí vesměs ze sběrů a výzkumů J. Palliardiho.

V devadesátých letech objevil J. Palliardi při rozvážení vnitřního valu v místech nynějšího ČSSS pec. Pec tato měla tvar přibližně 150 cm dlouhých a 75 cm širokých necek, byla obklopena seškvařeným kamením a naplněna střepy z nádob, několika závažími podoby stlačené koule a byly v ní nalezeny tři celé nádoby rázu hradištného.²⁶ V Moravském museu v Brně se z tohoto nálezů zachoval okraj pece (inv. č. 55 298-55 300) připomínající masivní hliněné pekáče,²⁷ dále pět nádob (a—e), z nichž některé byly rekonstruovány ze střepů a nelze bezpečně ověřit, že patřily k uvedenému celku (např. nádoba 55 326 — obr. 7: 5 — s náběhem k lahovitému tvaru a nádoba 55318 — obr. 7: 2 — s vyspělou profilací okraje vyhlížejí v tomto celku dosti cize) a konečně dvě závaží (f—g) kromě většího množství střepů, které však nelze oddělit od jiných nálezů z Hradiště. Soubor nálezů neukazuje na to, že by muselo jít o hrnčířskou pec, jak soudil J. Palliardi.²⁸

a) Situlovitá nádoba se značně přehnutým a kuželovitě seříznutým okrajem, s pravidelnou výduť a se slabě klenutým, na obvodu vyvýšeným dnem s náznakem plastické značky. Nádoba je obtáčena na kruhu. Je žlutošedá, místy šedá. Zdobí ji čtyři pásy čtyř- až pětínásobných vlnic. Hlína je promíšena hrubým pískem, povrch je potažen tenkou vrstvičkou z jemně plavené hlíny. Je zvonivě vypálena. Nádoba je při okraji prasklá. v 15; po 12,8; pv 13,5; pd 8,2; inv. č. 55 323. Obr. 7: 4.

Obr. 7. Nálezy z pece ve vnitřním valu Znojma-Hradiště. — (1–5 = 1 : 4; 6 = 1 : 6.)

b) Široká situlovitá nádoba s krátce přehnutým a kuželovitě seříznutým okrajem, s poněkud nepravidelnou výdutí a s rovným dnem s plastickou značkou rozpulného obdélníka. Nádoba je zručně obtáčena na kruhu. Zdobí ji pět pásů vodorovných rýh, provedených tří až pětizubou vidlicí. Hlína je promíšena hrubším i jemným pískem. Na lomu jsou tři vrstvy. Je dobře vypálena. Část okraje je odlomena. v 14; po 12,6; pv 15; pd 8,2; inv. č. 55 327. Obr. 7: 3, 3a.

c) Mísovitá nádoba se silně přehnutým, válcovitě a místy kuželovitě seříznutým deformovaným

okrajem, s pravidelnou výdutí a s klenutým dnem s nejasnou plastickou značkou. Nádoba je vytáčena na kruhu. Je šedavá, místy červenohnědá. Zdobí ji pět pásů tří- až čtyřnásobných vlnic a dva pásy nejasných vodorovných rýh. Hlína je promíšena jemným i hrubým pískem (též kaménky) a slídou. Lom má dvě vrstvy. Povrch nádoby je potažen tenkou vrstvičkou z jemně plaveného materiálu. Nádoba je slepována, část okraje chybí. v 15; po 19; pv 19; pd 11,5; inv. č. 55 324. Obr. 7: 1.

d) Nádoba se silně zúženým hrdlem, nálevkovitě rozevřeným a kuželovitě seříznutým okrajem, s pravidelnou výdutí a s rovným dnem se slabě vtlačenu kruhovou značkou uprostřed a s dvěma půlměsíkovitými zahloubeninami. Nádoba je obtáčena na kruhu. Je světle až tmavošedá, na dvou místech je očazena. Zdobí ji dvě trojnásobné vlnice na největší výdutí, mezi nimiž je pás vlevo skloněných vpichů provedených čtyřzubou vidlicí. Hlína je promíšena tuhou, slídou i hrubším pískem. Nádoba je prasklá, okraj je částečně odlámán. v 12,4; po 9; pv 12,4; pd 7,6; inv. č. 55 326. Obr. 7: 5.

e) Široká nádoba se slabě prohnutým hrdlem a vodorovně seříznutým okrajem, s poněkud nepravidelnou výdutí a s rovným dnem. Je nahnědlá až tmavošedá. Zdobí ji dva pásy tří až čtyřnásobných vlnic, pod nimiž je pás vodorovných rýh. Hlína je promíšena jemným i hrubším pískem a tuhou. Nádoba je dobře vypálena. Je slepována a částečně doplňována. v 21,5; po 21; pv 21,5; pd 14; inv. č. 55318. Obr. 7: 2.

f—g) Dvě hliněná závaží v podobě nepravidelného rotačního elipsoidu s otvorem uprostřed. \varnothing , 10,8; \varnothing , 12,6; inv. č. 55 295—55 296. Obr. 7: 6.

Ve vnitřním valu na návsi nedaleko brány byla vykopána nádoba (h), jinou (ch) získal J. Palliardi z vnějšího valu u hřbitova, další (i) našel L. Pokorný. Z povrchových sběrů Palliardiho pocházejí i jiné předměty (železné nože, kamenné brousky, kostěná šidla, střepy), které nelze bezpečně datovat. Při hloubení krecht mezi zídou ČSSS a silnicí Znojmo—Mašovice našli místní občané v letech 1950/1951 dvě nádoby (j, k) pocházející patrně z porušených sídelních objektů.

h) Tmavošedá situlovitá nádobka se silně přehnutým a kuželovitě seříznutým okrajem se žlábkem na vnitřní straně, s poněkud nepravidelnou výdutí, s odsazeným rovným dnem. Uvnitř stopy po svislé modelaci prsty. Nádoba je zručně obtáčena na kruhu. Pod hrdlem ji zdobí krokvicový ornament provedený vpichy, níže jsou dvě trojnásobné vlnice. Hlína je promíšena jemným pískem a slídou. Nádoba je dobře vypálena. Je slepována a doplňována. v 10; po 9,2; pv 11; pd 7,6; inv. č. 55 322. Obr. 8: 5.

ch) Situlovitá nádobka se silně přehnutým a tupě kuželovitě seříznutým okrajem, s pravidelnou výdutí a s rovným, na obvodu vyvýšeným dnem s plastickou značkou kříže v obdélníku. Nádoba je obtáčena na kruhu. Je žlutohnědá, místy červenohnědá. Zdobí ji dva pásy trojnásobných vlnic kolem největší výdutě, pod nimi je pás pěti vodorovných rýh, z nichž část přechází směrem nahoru v pás vlnic. Na vnitřní straně okraje je rovněž pás tří až čtyř vlnic. Hlína je promíšena hrubšími zrny písku a slídy. Na lomu jsou dvě vrstvy. Nádoba je úplná. v 10; po 10,2; pv 11,2; pd 7; inv. č. 55 325. Obr. 8: 3.

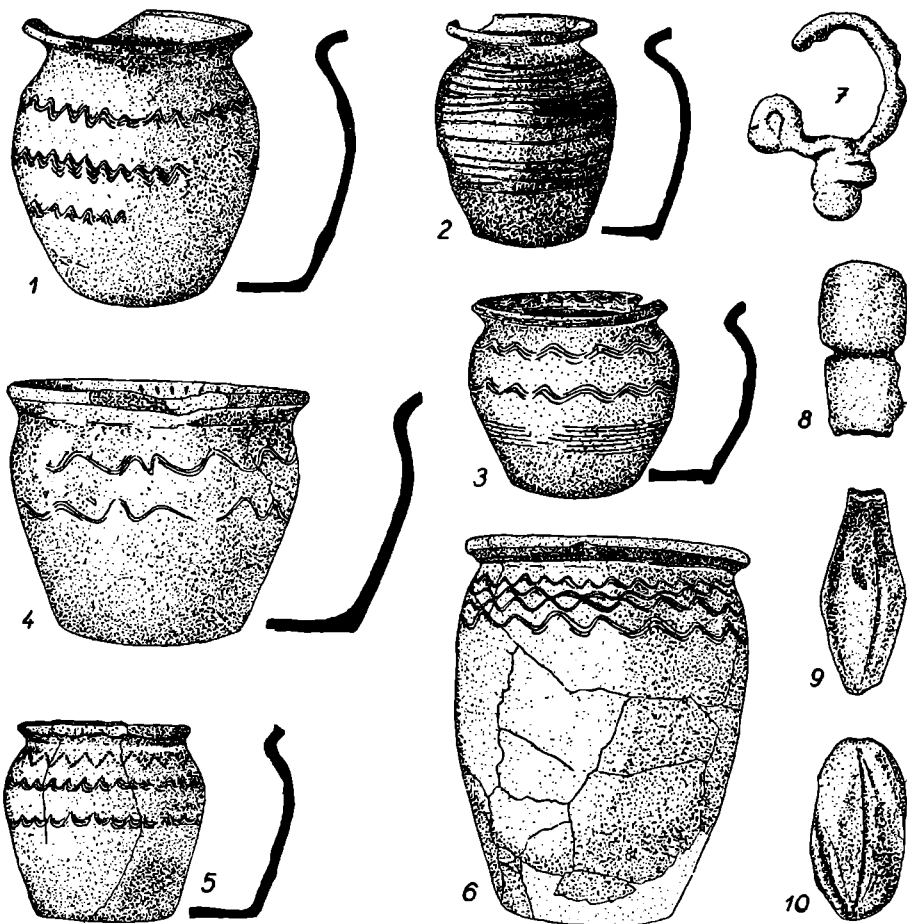
i) Světlešedá mísovitá nádoba s okrajem mírně rozevřeným a válcovitě seříznutým, s pravidelnou výdutí a s rovným dnem s vtlačenu půlkruhovitou značkou. Zdobí ji dva pásy nepravidelných čtyřnásobných vlnic. V hlině je tuha, povrch potažen šedohnědou vrstvičkou. Nádoba je úplná. v 13; po 16,5; pv 15,3; pd 9,5. Obr. 8: 4.

j) Soudkovitá nádoba se silně přehnutým a kuželovitě seříznutým okrajem, s nepravidelnou výdutí a s rovným dnem. Na povrchu jsou patrné nepravidelnosti vodorovného směru, uvnitř jemné rýžky po svislé modelaci. Je hnědavá, místy šedohnědá. Zdobí ji tři pásy trojnásobných

vlnic nepravidelně rýsovaných. Hlína je promíšena slídou a hrubým pískem. Nádoba je dobře vypálena. Až na část okraje je úplná. v 14,5; po 12; pv 12,8; pd 7,8. Obr. 8: 1.

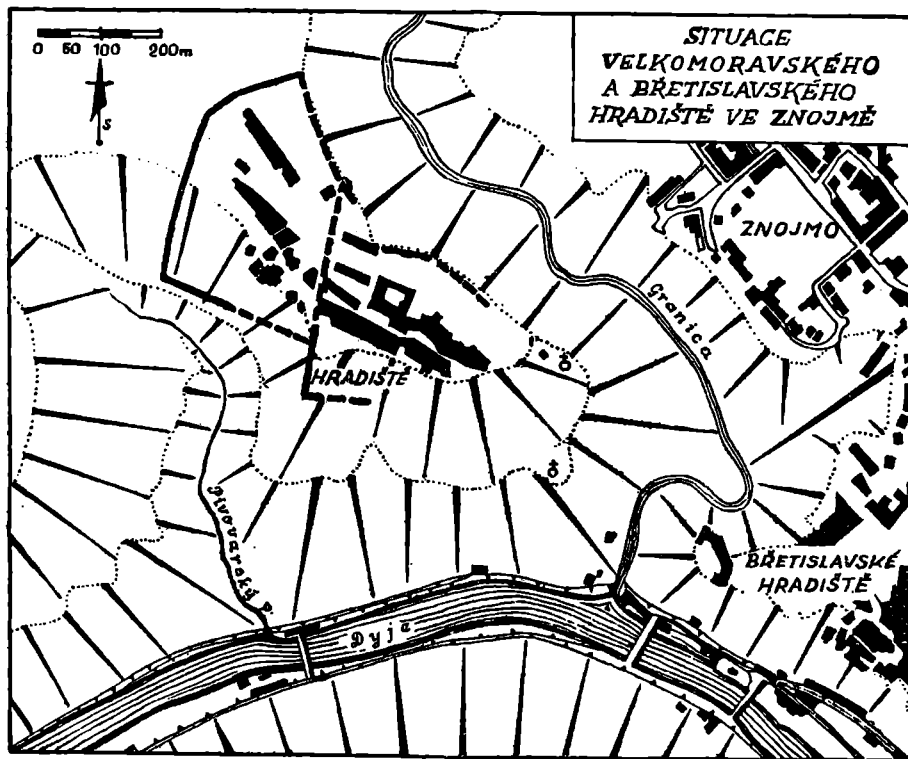
k) Soudkovitá nádoba se silně přehnutým, širokým a válcovitě seříznutým okrajem, s poněkud nepravidelnou výdutí a s klenutým dnem s obvodovým prstencem. Nádoba je šedohnědá, místy černá. Zdobí ji vodorovné rýhy téměř po celé výduti. Je dobře vypálena. Hlína je promíšena zrnky písku a částečně slídou. Okraj zčásti doplněn. v 11; po 8; pv 9,5; pd 5,9. Obr. 8: 2.

Při systematickém výzkumu v letech 1949—1957 (zatím jen předběžně publikován, vyžádá si však monografického zpracování), o jehož výsledcích se tu mohou zmínit jen letmo, byl především ze dvou třetin ověřen průběh opevnění. Bylo prozkoumáno na patnácti místech (úseky A až R). Předhradí má podobu pětiúhelníka

Obr. 8. Znojmo-Hradiště. Ojedinelé nálezy keramiky (1—6); nálezy od nepohřbené kostry zavalené zříceným opevněním (7—10). — (1—6 = 1 : 4; 7—10 = 1 : 1.)

a akropole podobu nepravidelného čtyřúhelníka (obr. 9), při čemž celá plocha hradiška činí kolem 20 ha. Výzkum na úsecích A, B, C, G ukázal, že opevnění sestávalo z příkopu až 10 m širokého a až 3,4 m hlubokého (šířka a hloubka příkopu byla na různých místech rozdílná). Podél jeho okraje se táhla až 5,5 m široká berma,

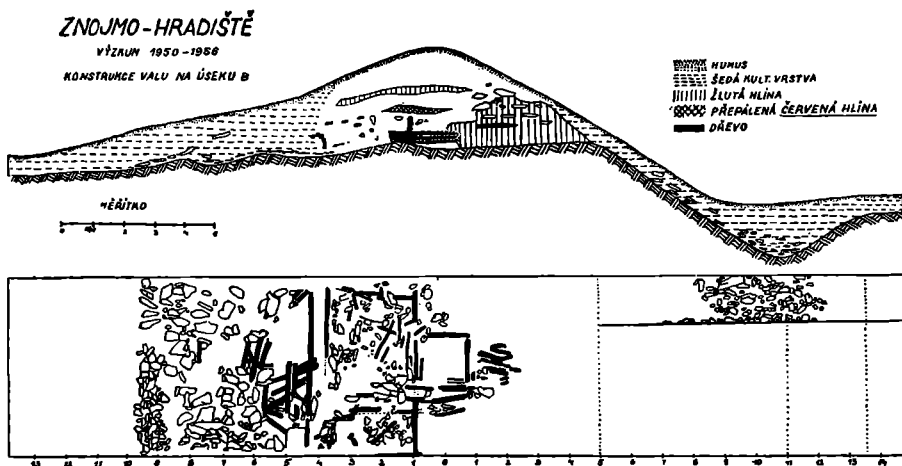

Obr. 9. Vzájemná poloha velkomoravského a břetislavského hradiště ve Znojmě. Průběh velkomoravského opevnění ve Znojmě-Hradišti. — Kresba: A. Šik.

za níž stály dřevěné sruby z kuláčů, vyplněné hlínou (t. zv. gorodni). Tyto tvořily vlastní hradbu, k níž byly s vnitřní strany přistaveny obytné sruby s pecemi. Dřevěné konstrukce se místy zachovaly do výše 60–100 cm, takže na nich bylo možné pozorovat různé stavební detaily (záseky, spoje, přeplátování). Při výzkumu opevnění bylo získáno velké množství střepů z keramiky středohradištního rázu (mimo jiné i střepy nádob blučinského typu), z nichž některé se daly doplnit v celé tvary (viz obr. 8: 6 — v 31; po 23, 2), dále velké množství zvířecích kostí, přesleny, nože, šipky, ocílky, zlomky kování vědérek, kostěná šidla a proplétáčky, skleněný příčné členěný korálek, plechový štítkový prsten z bronzu, železná struska. Opevnění za-

niklo požárem, jehož stopy byly zachyceny na všech zkoumaných místech. Pro časové zařazení této katastrofy je důležitý nález kostry ženy na úseku C. Uvedu proto podrobnější popis.

Při hradební stěně, pod zbytky přeražených trámů a závalem z hlíny a kamenů ležela nepohřbená kostra ženy, jejíž neobvyklá poloha svědčí o tom, že zahynula

Obr. 10. Znojmo-Hradiště. Konstrukce opevnění. — Kresba: M. Havelka.

při požáru opevnění. Kostra ležela na pravém boku, se zády pootočenými vzhůru, s dlaněmi přitisknutými k obličejí obrácenému napolo do země. Po pravé straně lebky byla nalezena náušnice (a), pod krčními obratly tři korálky (b—d).

a) Rozlomená bronzová náušnice s kličkovitě ukončeným dolním obloukem a s přitaveným hrubým závěskem. Rozměry: $1,4 \times 1,9$. Obr. 8: 7.

b) Příčně členěný korálek z neprůhledného taženého skla, pokrytý bělomodrou vrstvou. d 1,6. Obr. 8: 8.

c) Čtyřikrát podélně členěný korál ze zelenavého průsvitného skla se zatavenou bronzovou trubičkou. d 2. Obr. 8: 10.

d) Soudkovitý hladký korálek z temně modrého neprůhledného skla se zatavenou bronzovou trubičkou. d 2,1. Obr. 8: 9.

Náušnice s odlévaným závěskem a kličkou (snad i esovitou) ukazuje na poměrně pozdní šperkařský produkt spadající nejméně do první poloviny 10. století. Tomuto datování by odpovídaly i dva korály natažené na bronzové trubičce, z nichž olivovitý datuje M. Šolle do druhé poloviny 9. stol. a nejvýš na počátek 10. století,²⁹ ačkoliv v moravských poměrech nelze vyloučit ani jejich pozdější výskyt v 10. století.³⁰ Tím by byl datován i zánik velkomoravského opevnění ve Znojme-Hradišti do první poloviny 10. století, při čemž nelze naprosto vyloučit věrohodnost historického záznamu, že Znojem byl zpuštěn Maďary v letech 949—957.³¹

Pohřebiště. Stopy po velkomoravském pohřebišti byly na Hradišti zachyceny dvakrát, nikdy však nebyly dostatečně průkazné. V jednom případě šlo o objev kostrového hrobu s ostruhami F. Vildomcem v zahradách nad Pivovarským potokem;³² nález je však dnes nezávěsný a nelze tedy bezpečně ověřit stáří hrobu. V druhém případě šlo o objev dětského hrobu v proboštské zahradě nedaleko hrobů mladohradištních, datovaných mincemi a esovitými záušnicemi do 11.—12. století. V uvedeném dětském hrobě byly dvě stříbrné náušnice, jejichž spodní oblouk byl zdoben čtyřmi řadami granulace a oboustranným granulovaným hrozníčkem (obr. 5: 12—13).³³ R. Turek a I. Borkovský sice připouštějí nejpozdější výskyt hrozníčkovité náušnice v první polovině 10. století,³⁴ avšak poměrně častý výskyt hrozníčkovitých náušnic v hrobech z 11. století v Karpatské kotlině³⁵ nás nutí k opatrnosti při datování uváděného dětského hrobu ze Znojma-Hradiště.

Hradiště tedy ještě nevydalo plně své tajemství. Nepodařilo se bezpečně zachytit ani velkomoravské pohřebiště, které by přispělo k datování mocenského rozmachu tohoto opevněného střediska, ani nebyly objeveny základy původního kostela, jehož existence již v 9. století je naznačena zasvěcením místního chrámu sv. Hypolitu. Terénní situace je na hradišti komplikována četnými stavebními úpravami proboštství, založením novověkého hřbitova v okolí dnešního chrámu, zastavením vnitřní plochy hradiska a konečně i skalnatým podložím se slabým půdním krytem, kultivací neustále porušovaným.

Uloženo: a — ch, j) Moravské museum v Brně; i) Jihomoravské museum ve Znojmě; j — k + nálezy ze syst. výzkumu) Prehistorický ústav filosofické fakulty university J. E. Purkyně v Brně.

Lit.: I. L. Červinka, SMŘV, 86; F. Kalousek, Velkomoravské hradisko ve Znojmě-Hradišti na Moravě, SPFFBU 4 (1955) C 2, 9—30, 9 tab.; J. Sýkora—K. Boudný, Archeologické výzkumy na staroslovanském hradišti ve Znojmě-Hradišti v roce 1949, Z dávných věků 2 (1949) 210—217; J. Kozel, Výzkum slovanského hradiště ve Znojmě-Hradišti v roce 1954, VVM 10 (1955) 112—115; B. Dostál, Archeologický výzkum ve Znojmě-Hradišti v r. 1957, Podyjí 1 (1958) 81—84; B. Dostál, Značky na slovanské keramice ze Znojma-Hradiště, Podyjí 1 (1958) 144—148.

21. ZNOJMO-STARÝ ŠALDORF. Pohřebiště. Ve Schweighoferově cihelně objevil K. J. Maška v osmdesátých letech 19. století v hloubce dvou metrů dva hroby v řadě, orientované hlavami k západu. V jednom ležela kostra naznak a byla u ní nádoba s vlnicemi, železný nůž, sekera a kopí, druhá kostra ležela na levém boku a byla bez nálezů. Nálezy jsou dnes nezvěstné.

Lit.: K. J. Maška, Mitteilungen der Zentral-Kommission 1890, 45.

*

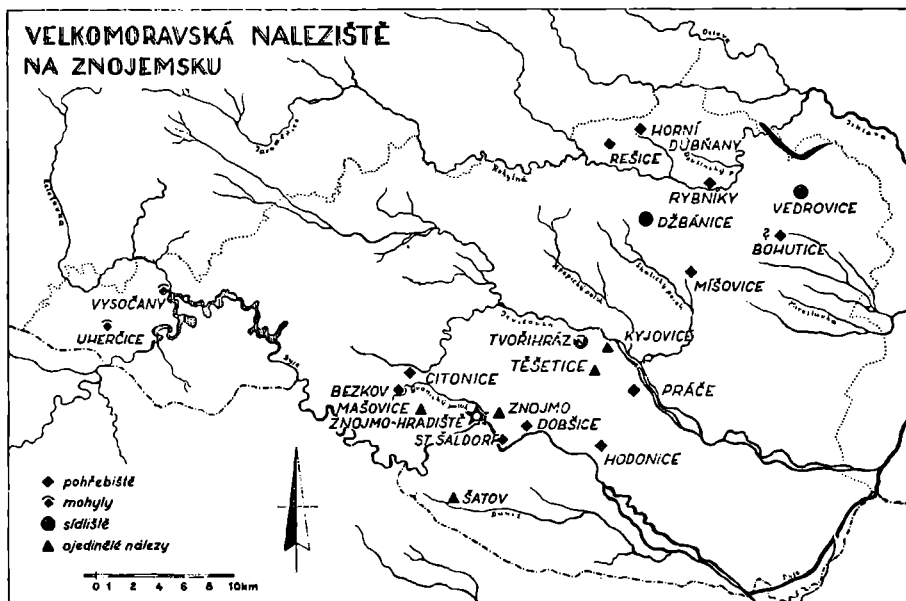
Dodatek k soupisu. Ze Znojemska pochází ještě několik nálezů, u nichž nelze zcela vyloučit, že patří do středohradištního období; do uvedeného soupisu je však nelze zařadit bez výhrad. Mám na mysli nádobu z Bohutic (obr. 5: 11), o níž I. L. Červinka jednou uvádí, že pochází z hrobu se dvěma nádobami, z nichž se jedna zachovala,³⁶ podruhé, že jde o nález ze sídliště.³⁷ V prvním případě by bylo možné

připustit středohradištní stáří nádoby, v druhém by bylo logičtější ji datovat do mladší doby hradištní, čemuž by nasvědčoval jak vyspělý tvar nádoby, tak i skutečnost, že v téže obci je mladohradištní pohřebiště. Dále by mohly do střední doby hradištní patřit některé nálezy z Horních Dunajovic,³⁸ např. nádoba a sekera. Jde totiž o předměty nalezené sice při výzkumu mladohradištního pohřebiště, avšak našly se buď vůbec mimo hroby nebo v hrobech, které nelze jinými předměty (esovité záušnice, mince) bezpečněji datovat.

Do soupisu jsem záměrně nezařadil nálezy keszthelského rázu z Hevlína (4 bronzová nákončí s úponkovitým ornamentem, 4 ozdobné bronzové terčíky s motivem jezdce na gryfu, bronzová lyrovitá ozdoba, přezka a průvlečka),³⁹ Znojma-Hradiště (ozdobné kování s úponkovitým ornamentem, trojbřítá šipka),⁴⁰ Oblekovic (trojbřítá šipka),⁴¹ a Šatova (náramek, nákončí, trojbřítá šipka),⁴² které patří do nálezového horizontu datovatelného spíše do 8. než do 9. století.

Rozsah slovanského osídlení 9.—10. století na Znojemsku

Z uvedeného soupisu plyne, že na Znojemsku je dosud známo 21 lokalit, které můžeme buď bezpečně nebo s jistou rezervou zařadit do 9.—10. století. Jde o 13 pohřebišť s více nebo s ojedinělými hroby, 4 sídliště a 6 lokalit s ojedinělými nálezy, které mohou svědčit buď o přítomnosti pohřebiště nebo sídliště na daném místě. Nerovnoměrné zastoupení druhů jednotlivých památek je typické pro oblast, kde

Obr. 11. Mapa velkomoravských nalezišť na Znojemsku. — Kresba: A. Šik.

nebyl prováděn systematický průzkum, nýbrž kde se pouze příležitostně zachraňovaly památky objevené laiky. Nález hrobu nebo celé nádoby vzbudil více pozornosti u náhodného objevitele než nález střepů. Sídlíšní nálezy jsou kromě toho uloženy v musejních sbírkách ve výběru, z něhož nelze, aspoň pokud jde o hradištní období stanovit přesnější chronologii. Často existuje o sídlíšních nálezech zpráva, ale sám materiál je neznámý.

Z mapky znázorňující rozmístění velkomoravských nálezů ze Znojemska (obr. 11) je zřejmé, že obyvatelstvo se v tomto období koncentrovalo při Dyji v okolí Znojma, na střední Jevišovce a při dolní Rokytně (jižně od ní). Je to zhruba východní část znojemské oblasti, okraje pahorkatých výběžků Českomoravské vysočiny do dyjsko-svrateckého úvalu. Nejzápadnější enklávu osídlení tvoří mohylníky ve Vysočanech a v Uherčicích. Byly tedy osídleny okraje staré sídelní oblasti a započala i soustavnější kolonizace hornatějších oblastí podél Dyje a Želetavky.

Je samozřejmé, že velkomoravských sídlišť muselo být na Znojemsku více než čtyři; všude tam, kde známe hrobové nálezy, musíme předpokládat i blízké sídliště a ojedinělý nález nám může ve většině případů svědčit o témž. Malý počet středohradištních lokalit je dán pouze dřívějším stavem výzkumu, který měl jen záchranný charakter a byl prováděn soukromě. Teprve státem podporované úsilí archeologů po druhé světové válce se mohlo dopracovat pozitivních výsledků a vlastně teprve z nich lze dělat závažnější závěry.

Pohřební ritus

Na základě pohřebních zvyklostí, které lze podrobněji sledovat jen na pohřebištích ve Vysočanech a v Míšovicích lze soudit, že slovanské obyvatelstvo na Znojemsku bylo v 9. i po značnou část 10. století pohanské nebo aspoň mělo v ideologické oblasti silné pohanské přežitky. Svědčí o tom zvyk nasypání mohyl nad hroby, výskyt žárových hrobů (ve Vysočanech jsou sice v některých případech relativně starší než kostrové hroby, ale při malém rozsahu pohřebiště a pravděpodobné kontinuitě pohřbívání nemůžeme předpokládat příliš velký časový odstup žárových hrobů od kostrových), zapalování symbolických ohňů nad hroby a četné milodary, které byly tolerovány církví ještě v průběhu 10. století a projevovaly se zvláště na pohřebištích, kde nebyl přímý církevní dozor. To všechno jsou běžné příznaky středohradištních pohřebišť pozorované i jinde na Moravě a v celém slovanském světě a svědčí o typických projevech dvojí víry na prahu křesťanského období slovanských dějin.

Hodnocení nálezů

Středohradištní keramika ze Znojemska vykazuje použití různých výrobních technik, způsobů výroby a profilace. Velmi primitivní tvary vyráběné neuměle hrubou náleповou technikou představuje nádoba z Vysočan (obr. 4: 4) a Míšovic

(obr. 2: 4). Na druhé straně jsou tu výrobky dokonalé hradské keramiky, u nichž je sice základem výrobní techniky rovněž nálep (srov. profily nádob na obrázcích), které však byly zvláště na povrchu dokonale opracovány na kruhu. Jsou to nádoby a střepey blučinského typu z Těšetic (obr. 3: 9, 11), Míšovic (obr. 2: 3), Vedrovic, Znojma-Hradiště a dobře vypálená a ostře profilovaná keramika s výraznými hrdly z Hodonic (obr. 1: 2, 3). Keramika s profilovanými hrdly ukazuje na jisté vztahy k oblasti dolnověstonické, kde nádoby s takto upraveným hrdlem tvoří zvláštní nálezovou skupinu, jejímž hodnocením a datováním se zabýval J. Poulík.⁴³ Poměrně hojný výskyt keramiky blučinského typu na dosud málo prozkoumaném území Znojemska naznačuje, že ji nelze pokládat zcela jednoznačně za retardovaný výraz určité kmenové oblasti.⁴⁴ Na slovanské keramice ze Znojemska lze sledovat, že přidávání tuhy do hrncířské hlíny, které se obecně rozmohlo v 11. a 12. století, začíná už v 9.—10. století. Tuhu obsahuje většina nádob z Vysočan⁴⁵ a Znojma-Hradiště. Nádoby z pece ve vnitřním valu Znojma-Hradiště nepůsobí jednotným dojmem. Některé (obr. 7: 4) jsou velmi dokonale obtáčeny, potaženy vrstvičkou jemné hlíny a dokonale ornamentovány, i když se jinak jejich profilace nevymyká ze středohradištních variant, zatím co jiné nádoby z téhož celku mají buď mírně vyhnutý a vodorovně seříznutý okraj (obr. 7: 2), nebo úzce stažené hrdlo (obr. 7: 5), takže není vyloučeno, že byly ovlivněny tvary českých lahví, které můžeme datovat od druhé poloviny 10. do konce 11. století⁴⁶ Podobně i nádoba z Bohutic (obr. 5: 11) má sice středohradištní profilaci a styl výzdoby, ale dokonalé zpracování ukazuje spíše na mladší dobu hradištní. Vcelku musíme konstatovat, že i když známe ze Znojemska různé tvarové varianty nádob s rozličnými ornamentálními prvky, nedovoluje nám současný stav výzkumu a poměrně malý počet nálezů určit, které tvarové a výzdobné zvláštnosti jsou pro tuto oblast charakteristické.

Dřevěná okovaná věděrka přidávaná do hrobů vedle hliněných nádob byla vesměs válcovitého tvaru, jak je patrné i na zbytcích kování z Práče (obr. 5: 3) a Vysočan. Na Znojemsku se zatím nevyskytly kusy cele okované železným plechem jaké jsou běžné v Pomoraví⁴⁷ a jaké se vyskytly i ve Slezsku.⁴⁸ Vzhledem k tomu, že jednoduché válcovité tvary věděrek byly používány už v 7.—8. století a že nechybějí ani v hrobech a na sídlištních z mladší doby hradištní, nelze je podle těchto čistě užitkových tvarů datovat.

Zbraní nebylo na Znojemsku nalezeno mnoho. Jsou zastoupeny meče nošené v té době jen velmoži a významnými družiníky, sekery patřící k běžné výzbroji slovanského bojovníka a šipky tvořící součást výzbroje především u lehké jízdy. Meče typu X, k nimž patří oba nálezy z Hodonic (obr. 1: 1) i z Dobšic (obr. 1: 5), lze datovat od 9. do 11. století, při čemž těžiště jejich výskytu je na konci 9. a v 10. století.⁴⁹ Mezi nalezenými sekerami se vyskytla jak typická moravská bradatice typu I B (obr. 5: 7), tak úzký tvar s ostny typu II (obr. 5: 6), jakož i zvláštní typ úzkých seker s týlem bez protaženého obuchu (obr. 4: 6), které jsem označil jako V. typ

velkomoravských seker.⁵⁰ Hroty šípů se zpětnými háčky se vyskytly ve Vysočanech (obr. 4: 7) a ve Znojmě-Hradišti.

Výstroj jízdního bojovníka je na Znojemsku zastoupena nepatrně. Jsou to ostruhy z hrobu ve Znojmě-Hradišti a jedna ostruha z Vysočan; poněvadž se nezachovaly, nelze o nich nic bližšího říci. Výstroj byla připravenována k tělu nebo šatu pomocí řemenů opatřených železnými přezkami, průvlečkami a drobnými nákončimi. Vysočanské exempláře (obr. 4: 9—10) ukazují, že šlo o několik druhů přezek běžných v té době i jinde na Moravě.⁵¹

Velkomoravský šperk je na Znojemsku zastoupen především jednoduššími exempláři podunajského původu. Jsou to prosté kroužky s uzlíčky z Míšovic (obr. 2: 6—8), náušnice se závěskem z plechové trubičky (obr. 4: 14), bronzové náušnice se třemi hladkými bubínky (obr. 4: 18), pro něž se hledají analogie v slovanské karantánské oblasti.⁵² Nechybějí však ani šperky rázu byzantsko-orientálního, zastoupené kusy z Vysočan a Práče (obr. 4: 17, 5: 1, 2).⁵³ Ze skleněných korálek se vyskytly tvary příčně členěné, olivovité a melounovité (obr. 4: 11—13, 8: 8—10). K podrobnější charakteristice slovanského šperku máme však na Znojemsku dosud málo nálezů.

Závěr

Na základě dosavadních nálezů můžeme chápat velkomoravské Znojemsko jako jednu z okrajových oblastí velkomoravské říše, oblastí, které Geograf bavorský nazýval civitas (hradová obec),⁵⁴ jež měly své kořeny již v dávné slovanské minulosti a které se v 9.—10. století přeměňovaly ve feudální útvary, patrně knížectví. Střediskem této oblasti ve smyslu hospodářském, správním i náboženském bylo Znojmo-Hradiště, v jehož rozsáhlém opevnění žila mohutnější třída feudálů, družiníků a jejich služebníků, mezi nimiž byli i řemeslníci. Patrocinium zdejšího chrámu sv. Hypolita připouští možnost, že se tu již záhy šířilo křesťanství z jihu a že tu první chrám stál již v 9. století.⁵⁵ Znojmo-Hradiště leží na předhůří Českomoravské vysočiny, na okraji široké jihomoravské nížiny. Někde v jeho blízkosti se křižovalo několik cest, po nichž odbočoval obchod od hlavních evropských dopravních tepen. O obchodních cestách doby velkomoravské nemáme sice přímých zpráv, ale poněvadž starověké a z jejich tradice žijící středověké cesty nepředstavovaly pevné a upravené komunikace dnešního rázu, nýbrž byly určovány konfigurací terénu, říčními toky a rozsahem lesů, které se v průběhu staletí podstatně nezměnily, udržovalo se i spojení v určitých směrech neměnně po dlouhou dobu. Proto můžeme na Znojemsku předpokládat v době velkomoravské zhruba tytéž obchodní cesty, které jsou doloženy v pozdějším středověku písemnými zprávami. Je to odbočka od dunajské tepny od Korneuburgu ke Znojmu a odtud dále na Jihlavu a Čáslav (zvaná později haberská); velmi pravděpodobná je cesta od Znojma k Brnu (lépe řečeno k hradišti, které Brnu předcházelo, ať již šlo o Rajhrad nebo Staré Zámky u Líšně), dále sem

patrně vedla odbočka od hlavní severojižní tepny někde z oblasti Brodského u Kút směrem na Lanžhot, Břeclav a Znojmo.⁵⁶ Dálkový obchod tu však patrně neměl takový obrat jako na hlavní severojižní cestě (není ani jisté, zda používal těchto postranních cest) procházející poříčím Moravy a po níž k nám přicházely četné podněty jak ideologického, tak uměleckého rázu z jihu, jihovýchodu (byzantská sféra) i jihozápadu (karolinská oblast), které se odrazily zvláště v uměleckém řemesle na význačných hradištích dolnomoravského úvalu (Staré Město, Mikulčice, Břeclav, Předmostí). Avšak ani tu na Znojemsku nebyl hlavní silou společenského vývoje vedoucího ke vzniku tříd a zárodkům feudálních sídel městského charakteru obchod, nýbrž především rozvoj zemědělské výroby,⁵⁷ neboť ta skýtala hlavní zdroj obživy a na vztazích k půdě se vytvářely feudální výrobní poměry. Zvýšená produktivita v zemědělství začínajícího v té době používat trojpolního systému⁵⁸ umožnila usazení části obyvatelstva (jak feudálů, tak i závislých) na hradištích, kde mohla získávat obživu jen ve formě feudální renty nebo výměnou za řemeslné výrobky a nikoliv přímo zemědělskou prvovýrobou (aspoň ne v celém rozsahu potřeby). Přítomnost opevněného střediska na Znojemsku, výskyt hrobů velmožů s meči v jeho blízkosti svědčící o existenci feudálních usedlostí v jeho bezprostředním okolí, chudá venkovská pohřebiště se silnými pohanskými přežitky a rozdílnost ve vybavení hrobů nasvědčuje, že i tu proces feudalizace již v 9.—10. století silně pokročil.

Archeologický materiál ze Znojemska, datovatelný do 9.—10. století má všechny společné znaky se slovanským archeologickým materiálem z Moravy i vzdálenějšího slovanského světa. Spolu s písemnými prameny⁵⁹ dokazuje nesporně, že Znojemsko bylo v této době osídleno Slovy, kteří byli jedinými obyvateli tohoto území. Teorie německých vlastivědných pracovníků z dob první republiky o trvalém osídlení našeho pohraničí Němci, kteří se tu udrželi od dob Marobudových⁶⁰, jsou tedy nepodloženým výmyslem, který byl používán jako ideologická zbraň v národnostních bojích.

POZNÁMKY

¹ Zmínka k roku 1046... Znoiem... (*G. Friedrich*, *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, I, 361, č. 382), k roku 1048... Marquardo castellano Znoymensi... (*A. Boczek*, *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, I, 123, č. 137), k roku 1054... provincia de Znoim... (*CDM I*, 130, č. 144), k roku 1073... Znoimi... (*CDB I*, 370, č. 386), k roku 1092... in provincia Znoymensi... (*CDB I*, 104, č. 97) aj.

² Pravěké nálezy ze Znojemska shrnul *F. Vildomec*, *Soupis praehistorických nálezů ze Znojemska, Od Horácka k Podyjí 8 (1930/31) 1—9*; populárně o nich píše *A. Rzehak*, *Die Vorgeschichte des südwestlichen Mähren, Südmährisches Heimatbuch, Nikolsburg—Leipzig—Wien 1923*, 265—287; později stručně *L. Havlík*, *Znojemské hradiště sv. Hypolita II, III, VVM 10 (1955) 133—138* a *V. Vildomec*, *Prehistorie Znojemska, VVM 11 (1953), 161—166*.

³ *V. Richter*, *O středověké architektuře na Moravě, ČMM 65 (1943) 21*; *L. Hosák*, *Dějiny Hustopečska do poloviny 14. století, Praha 1948, 8—9*; *J. Poullík*, *Jižní Morava, země dávných Slovanů (dále jen Jižní Morava), Brno 1950, 122, obr. 68*.

⁴ Pokusy o rozlišení kmenových území na základě archeologického materiálu se datují např. v ruské archeologii od přelomu 19.—20. stol. Z poslední doby odtud máme např. práci *G. F. Solovjovové* (Sovětskaja archeologija 25, 1956, 138—170). Archeologického materiálu používá jako jednoho z kritérií k rozlišení kmenových oblastí *R. Turek* (Die frühmittelalterlichen Stämmegebiete in Böhmen, Praha 1957). Možnosti archeologického materiálu jsou ovšem v tomto směru omezené, zvláště když je nelze doplnit dostatečně jasným písemným svědectvím. Nejlépe můžeme sledovat vývoj k tomuto poznatku v německé archeologii, v níž byla otázka kmenové příslušnosti určitých nálezů vyhnána ad absurdum; proto se dnes řada německých badatelů zřiká možnosti stanovit podle archeologického materiálu kmenové oblasti (*H. J. Eggers*, Einführung in die Vorgeschichte, München 1959, 244).

⁵ Je třeba opět brát v úvahu omezené možnosti archeologie při určování etnické příslušnosti nálezů. Závěry tohoto druhu nepodepřené písemnými prameny je nutno vždy brát s rezervou. K tomu srovnej: *E. Wahle*, Zur ethnischen Deutung frühgeschichtlicher Kulturprovinzen, Heidelberg 1941; *K. H. Otto*, Archäologische Kulturen und die Erforschung der konkreten Geschichte von Stämmen und Völkerschaften, Ethnographisch-archäologische Forschungen I (1953) 1—27; *H. J. Eggers*, Das Problem der sogenannten ethnischen Deutung vor- und frühgeschichtlicher Kulturprovinzen. Einführung in die Vorgeschichte, München 1959, 199—254 aj.

⁶ Mladohradištní pohřebiště v Horních Dunajovicích (ČVMSO 7, 1890, 69—77; ČVMSO 10 1893, 159—161) a Mikulovicích (ČVMSO 7, 1890, 173—175), záchranný výzkum na znojenském hradě (ČVMSO 5, 1888, 53—58, 115—121, 150—157).

⁷ Projevuje se to ještě v soupisu *F. Vildomce*, l. c. (srov. pozn. 2).

⁸ Mapku územního vývoje Znojemska viz u *L. Havlíka*, Znojmo, z minulosti města a jeho památek, Brno 1956, 25.

⁹ *L. Havlík*, Počátky historického Znojemska, VVM 7 (1952) 109—111.

¹⁰ *J. Poulik*, Jižní Morava, 74—90, 155—169, obr. 120—148.

¹¹ *L. Havlík*, Staří Slované v Dolních Rakousích, Časopis společnosti přátel starožitností 64 (1956) 161—170, 193—203; *L. Hosák*, Slovanská kolonizace Manhartské čtvrti a její vztahy k Moravě do konce 13. století, VVM 8 (1953) 1—15.

¹² *A. Hrodegh*, Prähistorische Siedlung nächst der Ruine Schimmelssprung in Thunau bei Gars am Kamp, WPZ 3 (1916) 24—30; *H. P. Schadn's*, Die Hausberge und verwandten Wehranlagen in Niederösterreich, MAGW 80 (1950) 253, 295.

¹³ *J. Bayer*, Der vor- und frühgeschichtliche Mensch auf dem Boden des Horner Bezirkes, Heimatbuch des Bezirkes Horn I, Horn 1933, 180—240, tab. 20: 1—12, 21: 1—6; *R. Pittioni*, Die urzeitliche Kulturentwicklung auf dem Boden des Waldviertels, Waldviertel, Bd. 7. (Geschichte), 42—43, tab. 16, mapa 6.

¹⁴ *J. Skutíl*, Archeologické nálezy na nejzápadnější Moravě. Velké Meziříčí 1941, 25—26.

¹⁵ *J. Poulik*, Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti Valy u Mikulčic, PA 48 (1957) 362.

¹⁶ *Z. Váňa*, Výzkum ve Vlastislavi a problém počátku tzv. mladohradištní keramiky, AR 7 (1955) 363—374; *K. Černoehorský*, Keramika a feudalismus, Český lid 39 (1952) 226—227.

¹⁷ *V. Šikulová*, Moravská pohřebiště z mladší doby hradištní, Pravěk východní Moravy I, Gottwaldov 1958, 103—104.

¹⁸ *F. V. Peřínka*, Znojenský okres, Vlastivěda moravská II, Brno 1904, 48—53.

¹⁹ *F. Kalousek*, Velkomoravské hradiště ve Znojmě-Hradišti na Moravě, SPFFBU 4 (1955) C 2, 22; *J. Kozel*, Výzkum slovanského hradiště ve Znojmě-Hradišti v r. 1954, VVM 10 (1955) 112—115; *B. Dostál*, Archeologický výzkum ve Znojmě-Hradišti v r. 1957, Podyjí 1 (1958) 81—84.

²⁰ Zkratky rozměrů: v výška, po průměr okraje, pv průměr výdutě, pd průměr dna, d délka, š šířka.

²¹ V případě nálezů z Bezkova a Citonic není jasné, zda nejde o jeden a týž nález. *I. L. Červinka* totiž nález z Bezkova neuvádí, i když jde o nález z třicátých let, ale zná nález z Citonic, u něhož poznamenává, že je uložen u J. Kaufmana (Slované na Moravě, rkp. 123). Ve sbírce J. Kaufmana však žádný nález z Citonic není, zato je tu nádoba z Bezkova.

²² *F. V. Peřinka*, l. c. a mapku u *L. Havlíka*, Znojmo, z minulosti města a jeho památek, 49.

²³ *F. J. Schwoy*, Die Topographie von Mähren III, Wien 1794, 222.

²⁴ *G. Wolny*, Die Markgrafschaft Mähren, Brünn 1837, 476—477. *I. L. Červinka*, SMŘV, 86.

²⁶ Katalog prehistorické sbírky J. Palliardiho v Mor. Budějovicích. Rukopis v archivu Mor. musea v Brně č. 10a, 110.

²⁷ *J. Kudrnáč*, Výzkum na klučovském hradišti v roce 1952, AR 6 (1954), 54—59, obr. 24 na str. 44.

²⁸ Katalog prehist. sbírky J. Palliardiho... 110.

²⁹ *M. Šolle*, Knížecí pohřebiště na Staré Kouřimi, PA 50 (1959) 439—443.

³⁰ *V. Hrubý*, Staré Město, velkomoravské pohřebiště Na valách (dále jen Staré Město), Praha 1955, 257; *J. Poulík*, PA 48 (1957) 292.

³¹ *T. Pešina*, Mars moravicus, Praha 1677, 231, 238, cit. podle *L. Havlíka*, VVM 11 (1956) 6.

³² Sdělení *F. Vildomce*.

³³ *F. Kalousek*, l. c., tab. 9: 1, 4.

³⁴ *R. Turek*, České hradištní nálezy datované mincemi, Slavia antiqua 1 (1948) 526; *I. Borovský*, Kostel P. Marie na Pražském hradě, PA 44 (1953) 181.

³⁵ *M. Széll*, Les cimetières du XIème siècle aux environs de Szentes, Folia archæologica 3—4 (1941) 231—265.

³⁶ *I. L. Červinka*, Slované na Moravě — Moravané, rkp., Brno 1939 72.

³⁷ *I. L. Červinka*, SMŘV, 174.

³⁸ *J. Palliardí*, Slovanské pohřebiště kosterné v Horních Dunajovicích u Znojma, ČVMSO 7 (1890), tab. 1: 1, 4.

³⁹ *J. Skutil*, Avarské nálezy na Moravě, Litovel 1937, 13, 23, obr. 21.

⁴⁰ *F. Kalousek*, l. c., tab. 9: 2.

⁴¹ *B. Dostál*, Hmotná kultura moravských Slovanů v době říše velkomoravské, Brno 1957, rkp. II, 224, tab. 87: 14.

⁴² *J. Skutil*, Avarské nálezy, obr. 22, jako naleziště uvádí omylem Nový Šaldorf. Na omyl upozorňuje *J. Poulík*, Kultura moravských Slovanů a Avari, Slavia antiqua 1 (1948), 333, pozn. 33.

⁴³ *J. Poulík*, Jižní Morava, 87—90.

⁴⁴ *J. Poulík*, Staroslovanská Morava, 84, obr. 21; *Č. Staňa*, Slovanské obytné objekty na hradišti Staré Zámky u Lišně, PA 51 (1960) 286; domnívám se, že v obou těchto pracích není dostatečně respektována nerovnoměrnost výzkumu slovanských památek v jednotlivých částech Moravy.

⁴⁵ *J. Král*, PA 50 (1959) 218; *Č. Staňa*, PA 51 (1960) 272—274; *H. Mitscha-Märheim*, ArchA 13 (1953) 30.

⁴⁶ *Z. Váňa*, Lahvovité tvary v západoslovanské keramice, PA 47 (1956) 142—143.

⁴⁷ *V. Hrubý*, Staré Město, 152—154, tab. 50: 1, 2; 51: 3; 27: 9, 10 aj.

⁴⁸ *L. Jisl*, Slovanské mohylové pohřebiště ve Stěbořicích, okr. Opava, Časopis Slezského musea B 2 (1952), tab. 2: 2.

⁴⁹ *Č. Staňa*, AR 12 (1960) 679.

⁵⁰ *B. Dostál*, Slovanský mohylník u Žlutavy, SPFFBU E 2 (1957) 62.

⁵¹ Srov. např. *V. Hrubý*, Staré Město, 190—194, obr. 34: 1—10.

⁵² *J. Poulík*, Jižní Morava, 79, 85. Nejblíže analogie k jihomoravskému šperku z Podyjí jsou

na Bledu (*J. Korošec*, Uvod v materialno kulturo Slovanov zgodnjega srednjega ve'ka, Ljubljana 1952, obr. 136). Velmi blízký šperk bychom našli i v oblasti charvatskodalmatské (*L. Karamzin*, Starohrvatsko groblje na Majdanu kod Solina, Split 1936, tab. 14, 17, 19, 22). V samém Köttlachu obdoby podyjského šperku nejsou; *R. Pittioni* v publikaci materiálu z této lokality (*Der frühmittelalterliche Gräberfund von Köttlach*, 1943) ukazuje na podobnosti mezi keramikou köttlachskou a dolnověstonickou; jinak však pokládá dolnověstonické pohřebiště za slovanské, zatím co u nálezů z Köttlachu připouští jejich časněněmeckou příslušnost.

⁵⁹ Analogie náušnic z Práče viz u *V. Hrubého*, Staré Město, tab. 77: 4—5.

⁶⁴ *L. Havlík*, VVM 7 (1952) 114—115.

⁶⁵ *L. Havlík*, VVM 7 (1952) 118—119; VVM 11 (1956) 3—6.

⁶⁶ *V. Richter*, O středověké architektuře na Moravě, ČMM 65 (1943) 7—9.

⁶⁷ Srov. analogickou situaci při vzniku ruských měst u *M. N. Tichomirova*, Drevněrusskije goroda, Moskva 1956, 52—64.

⁶⁸ *J. Kudrnáč*, Staroslovanské obilnářství v českých zemích, PA 49 (1958) 492.

⁶⁹ Jejich seznam viz u *L. Havlíka*. ČSPS 64 (1956) 163.

⁶⁰ Srov. např. *A. Vrbka*, Vom 5. Jahrhundert bis 911, 6. Fortsetzung, Znaimer Wochenblatt 81 (1930) Nr. 26; příl. Südmährerland 11 (1930) 3.

ЗНОЕМСКАЯ ОБЛАСТЬ ЭПОХИ ВЕЛИКОЙ МОРАВИИ В СВЕТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ДАННЫХ

Упоминания о городе Зноймо и зноемской области в самых древних письменных источниках чешской истории свидетельствуют о большом экономическом и политическом значении этой части нашей родины в раннем средневековье. Зноемское удельное княжество, существовавшее в 11—12 в. в., восходило, вероятно, к более ранней географическо-административной формации, которая создавалась, повидимому, уже во время Великоморавской державы. В данной статье автор собрал все до сих пор известные находки из зноемского района, которые можно отнести к средней эпохе славянских городищ (9—10 в. в.). В большинстве это случайные находки. Научные исследования были предприняты только в Знойме-Городище, Высочанах и Мишовицах.

Из данной области автор рассматривает 13 могильников (из них 2 курганные), 4 селища и 6 местонахождений со случайными находками. Населенные пункты концентрировались у подножья Чешскоморавской возвышенности. Экономическо-политическим центром зноемской области являлось большое городище (20 га) в Знойме-Городище (рис. 9), где было исследовано мощное укрепление, состоящее из глубокого рва и деревянных срубов заполненных глиной (рис. 10). В погребальном обряде славян этой области существовало много языческих пережитков, как, например, насыпание курганов над погребениями, трупосожжение, обильный инвентарь погребений.

В материальной культуре можно проследить несколько особенностей. При изготовлении керамики начали очень рано (уже в 9 в.) употреблять графит (между тем как употребление графита славянскими гончарами в нашей стране распространилось только в 11—12 в. В украшениях отражаются связи с южными славянами. Из оценки до сих пор известных археологических материалов вытекает, что зноемская область находилась в отрыве от главных центров культурного движения, проходившего в Поморавье в 9 в. Наличие центра городского характера, имущественная дифференциация, наблюдаемая в могильниках, находки погребений вельмож с мечами свидетельствуют о том, что и здесь в течение 9—10 в. в. процесс феодализации сильно продвинулся вперед.

Перевод: Б. Достал

ZNOJMO UND UMGEBUNG IN DER GROSSMÄHRISCHEN ZEIT IM LICHT DER BODENFUNDE

Die Erwähnungen über Znojmo und Umgebung in den ältesten schriftlichen Quellen zeigen die große wirtschaftliche und politische Bedeutung dieses Gebiets im Frühmittelalter. Davon spricht auch die Gründung des Znaimer Lehnfürstentums im 11. Jahrhundert, das in seinem Umfang wohl an ein älteres geographisch-administratives Gebilde anknüpfte, dessen Anfänge vielleicht bis in die Zeit des Großmährischen Reiches greifen. Der Verfasser faßt in der vorliegenden Abhandlung alle bisher bekannten Funde aus Znojmo und Umgebung, die der mittleren Burgwallzeit zugewiesen werden können (9.—10. Jhd). Die territoriale Grundlage der Zusammenfassung bildet der heutige Znaimer Bezirk, der — wie aus dem Vergleich mit dem Umfang des Znaimer Fürstentums im 11. und 12. Jahrhundert, aus der Lokalisierung der großmährischen Burgwallanlagen (die unter anderem auch die Funktion der Verwaltungszentren größerer Gebiete erfüllten) und aus der geographischen Lage hervorgeht — dem Umfang des Znojmo-Ländchens im 9.—10. Jahrhundert (außer dem anschließenden Teil Niederösterreichs) entsprach.

Systematische Untersuchungen slawischer Lokalitäten wurden im Znaimer Bezirk nur selten durchgeführt. Dies war der Fall in Znojmo-Hradiště, Vysočany und Míšovice. Aus diesem Grunde stützt sich der Verfasser nur auf zufällige Funde, wie sie sich im Laufe der Jahre in den Museen aufgehäuft haben. Es gelang ihm, für die gegebene Zeitspanne dreizehn Begräbnisstätten (Bezkov, Citonice, Dobšice, Hodonice, Horní Dubňany, Míšovice, Práče, Rešice, Rybníky, Uherčice, Vysočany, Znojmo-Hradiště, Starý Šaldorf), wo meistens nur einzelne Gräber gestört wurden, weiter vier Siedlungsstätten (Džbánice, Tvořiház, Vedrovce, Znojmo-Hradiště) und sechs Lokalitäten mit — meistens keramischen — Einzelfunden (Hodonice, Kyjovice, Mašovice, Šatov, Těšetice, Znojmo) zu verzeichnen. Da die Datierung keramischer Einzelfunde, die die Mehrheit des bisher bekannten slawischen Materials aus Znojmo und Umgebung bildet, problematisch ist, wies der Verfasser in die mittlere Burgwallzeit nur diejenigen Funde, die aus Gräbern stammen; die Gefäße stellen nämlich in dieser Zeitspanne eine gang und gäbe Beigabe dar, während sie in der jüngeren Burgwallzeit in den Gräbern nur eine Ausnahme bilden. Sonst nahm er in seinem Verzeichnis nur diejenige Keramik auf, die markante Spuren primitiver Produktionstechnik und Verzierungsträgt und bei der man mit Rücksicht auf die historischen Begleitumstände auf dem Fundort mit einiger Wahrscheinlichkeit auf ihre mittelburgwallzeitliche Herkunft schließen läßt.

Die Besiedlung des Znojmo-Ländchens konzentrierte sich in der mittleren Burgwallzeit an dem Rande der hügeligen Ausläufer des Böhmischo-mährischen Zuges, an der Dyje in der Umgebung von Znojmo, am Mittellauf der Jevišovka und an der Dolní Rokytňá (Abb. 11). Der gegenwärtige Forschungsstand erlaubt noch keine Vorstellung über den materialen Umfang der Besiedlung. Das Znojmo-Ländchen erscheint als eine der entlegeneren Regionen des Großmährischen Reiches. Sein wirtschaftlich-politisches Zentrum bildete ein reichlich befestigter Höhenburgwall, der auf einer felsigen Landzunge über der Dyje im heutigen Znojmo-Hradiště lag. Die Ausgrabungen während der Jahre 1949—1957 zeigten den Verlauf und die Konstruktion der großmährischen Befestigung (Abb. 10), die aus einem Graben und einem Bollwerk mit anliegenden Siedlungsobjekten bestand. In dem Burgwall wurde bisher kein größeres großmährisches Gräberfeld entdeckt, aber in seiner unmittelbaren Umgebung befinden sich Fürstengräber mit Schwertern (Abb. 1: 1, 5), die auf die Konzentration der Landsitze von höheren gesellschaftlichen Schichten um dieses Zentrum hinweisen.

In dem Bestattungsritus der ansässigen Bevölkerung äußert sich in den Randgebieten der altertümliche Brauch der Aufschüttung der Grabhügel (Vysočany, Uherčice) und es tauchen

auch andere heidnische Überreste, wie zum Beispiel Brandbestattung, Feueranlegen auf Gräbern und zahlreiche Beigaben auf.

In der materiellen Kultur kommen Elemente vor, die auch anderswo in Mähren beobachtet werden können; es gibt jedoch auch spezifische Merkmale. In der Keramik kommt hier relativ häufig der Typ von Blučina vor (Znojmo-Hradiště, Těšetice, Míšovice, Abb. 2: 3; 3: 11); von seiner perzentuellen Vertretung kann jedoch vor der Durchführung systematischer Erforschung keine Rede sein. In keramischen Formen und Verzierungsarten geben sich verschiedene Varianten kund; bei ihrer relativ geringen Anzahl und ungesicherten Datierung kann man jedoch nicht entscheiden, ob einige dieser Varianten nur für Znojmo und Umgebung typisch sind. Bemerkenswert sind große Gefäße mit profilertem Hals aus Hodonice (Abb. 1: 2, 3), die an ähnliche Formen aus dem Begräbnisfeld von Dolní Věstonice denken lassen. Als charakteristisch für das Znojmo-Ländchen und wohl auch für das andere Gebiet an der Dyje erscheint die häufige Beimengung von Graphit in dem Ton, die für Gefäße aus Vysočany bereits im 9. Jahrhundert nachweisbar ist. Von der Waffen sind zwei Schwerter vom X-Typ vertreten; neben den auch im sonstigen Mähren üblichen Bartäxte mit Stacheln kommen besondere Typen von Schmaläxten ohne geschweiftem Rücken vor (Abb. 4: 6). Sehr selten sind hier vorläufig die Funde von Sporen. — Der Schmuck ist hier vorwiegend durch schlichte donauländische Formen vertreten, die gewisse Beziehung zu dem südslawischen Kulturbereich (Köttlacher Kreis) aufweisen (Abb. 4: 18). Gerade der Blick auf den hiesigen Schmuck, der uns in der gegenwärtigen Etappe der Erforschung zur Verfügung steht, bringt die Ansicht nahe, daß das Znojmo-Ländchen außerhalb des Gebietes der kulturellen Gärung lag, die in dem Marchlande im 9. Jahrhundert verlief. Die Anwesenheit eines stadtartigen Zentrums, die in den Begräbnisstätten zutage tretende materielle Differenzierung wie auch die Funde der Gräber mit Schwertern sprechen dafür, daß auch in dem Znojmo-Ländchen der Prozeß der Feudalisierung bereits im 9.—10. Jahrhundert ziemlich fortgeschritten war.

Übersetzt von M. Beck